

Słownik terminów

- Ageizm (ageism)** Dyskryminacja lub uprzedzenia wobec jednostki ze względu na jej wiek.
- Alienacja (alienation)** Poczucie, że nasze ludzkie możliwości działania przejął ktoś inny. Jako pierwszy użył tego określenia Ludwig Feuerbach w odniesieniu do projekcji możliwości ludzkich na bogów. Następnie Karol Marks stosował je na określenie utraty przez robotników kontroli nad wykonywaną przez nich pracą, jej produktami i innymi robotnikami oraz odseparowania robotników od ich zasadniczej „istoty gatunkowej”. Późniejsi socjologowie wiążą alienację z uczuciem bezsilności, stosując to pojęcie w znaczeniu społeczno-psychologicznym.
- Al-Kaida (Al-Qaeda)** Dosłownie „baza” – działająca na całym świecie organizacja terrorystyczna, wyznająca ideologię „radykałnego islamu”, której celem jest ustanowienie nowego Kalifatu Islamskiego i usunięcie wpływów zagranicznych z państw muzułmańskich. Organizacja powstała w Afganistanie w 1989 roku, a jej najbardziej znaną postacią jest Osama bin Laden.
- Analiza dyskursu (discourse analysis)** Ogólne pojęcie obejmujące kilka podejść w badaniach nad językiem, zarówno mówionym, jak i pisanym. Celem większości socjologicznych odmian analizy dyskursu jest zrozumienie praktyk językowych w konkretnych kontekstach społecznych i historycznych.
- Analiza konwersacyjna (conversation analysis)** Empiryczne badanie konwersacji za pomocą technik wywodzących się z etnometodologii. Analiza konwersacyjna polega na szczegółowym badaniu naturalnych rozmów, którego celem jest odkrycie zasad organizacji rozmowy i jej roli w wytwarzaniu i odtwarzaniu porządku społecznego.
- Animizm (animism)** Wiara, że na wydarzenia zachodzące w świecie wpływa rzeczywistość duchowa.
- Anomia (anomie)** Brak norm społecznych. Durkheim używał tego pojęcia, opisując poczucie bezcelowości i rozpaczę wynikające ze zmian zachodzących w nowoczesnym świecie, w wyniku których normy społeczne tracą wpływ na ludzkie zachowania.
- Apartheid (apartheid)** Oficjalny system segregacji rasowej ustanowiony w Republice Południowej Afryki w 1948 roku i obowiązujący do 1992 roku.
- Asymilacja (assimilation)** Uznanie grupy mniejszościowej przez większość, gdy grupa ta przyjmuje wartości i normy kultury dominującej.
- Atawizm (atavism)** W kryminologii dziewiętnastowieczna teza, że przestępcy wykazują cechy charakterystyczne dla wcześniejszych etapów ewolucji człowieka, co ma wyjaśniać ich przestępcze skłonności.
- Automatyzacja (automation)** Procesy produkcji monitorowane i kontrolowane przez maszyny przy minimalnym nadzorze ze strony ludzi.
- Badania biograficzne (biographical research)** Badania skupiające się na życiu jednostki lub jej życiorysie. Metody biograficzne obejmują analizę historii mówionych, życiorysów, autobiografii, biografii i innych źródeł. Badania biograficzne starają się dociec, w jaki sposób ludzie nadają sens swojemu życiu i relacjom z innymi.
- Badania dokumentarne (documentary research)** Badania oparte na tekstach pisanych, między innymi pamiętnikach, dokumentach rządowych, twórczości literackiej i publikacjach medialnych.
- Badania empiryczne (empirical investigation)** Badanie faktograficzne w dowolnej dziedzinie badań socjologicznych.
- Badania etnograficzne (ethnography)** Badania nad ludami świata przy zastosowaniu metod obserwacji uczestniczącej i/ lub wywiadów.
- Badania fokusowe (focus group)** Pojęcie pierwotnie stosowane w badaniach rynkowych. To badanie w małej grupie ludzi wybranych z większej próby do wzięcia udziału w dyskusji na tematy interesujące badacza.
- Badania nad niepełnosprawnością (disability studies)** Pole badań nad pozycją osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, obejmujące analizę doświadczeń, historii i kampanii ludzi niepełnosprawnych oraz ich organizacji.

- Badania pilotażowe** (*pilot studies*) Przeprowadzanie próbnych badań sondażowych.
- Badania porównawcze** (*comparative research*) Badania porównujące określony zestaw wyników dotyczących jednego społeczeństwa z tego samego rodzaju wynikami dotyczącymi innego społeczeństwa.
- Badania sondażowe** (*survey*) Socjologiczna metoda badawcza polegająca na zadawaniu badanej populacji pytań ankietowych i statystycznej analizie odpowiedzi w celu znalezienia wzorów i regularności.
- Badania wiktyimizacyjne** (*victimization studies*) Badania sondażowe mające na celu ujawnienie liczby osób, które w danym okresie padły ofiarą przestępstwa. Badania ofiar mają uzupełniać „ciemną liczbę” przestępstw niezarejestrowanych, gdyż dotyczą bezpośrednio ludzkich doświadczeń.
- Bezdomność** (*homelessness*) Osoby bezdomne to ludzie, którzy nie mają gdzie spać i żyją w prowizorycznych schronieniach lub w miejscach publicznych nieprzeznaczonych do zamieszkania.
- Bezrobocie** (*unemployment*) Wskaźnik bezrobocia dotyczy liczby osób, które są „aktywne zawodowo” i gotowe podjąć zatrudnienie, ale nie mogą znaleźć płatnej pracy. Osoba „bez pracy” niekoniecznie jest bezrobotna w tym sensie, że nie ma żadnego zajęcia. Na przykład gospodynie domowe nie otrzymują wynagrodzenia, chociaż najczęściej ciężko pracują.
- Bieg życia** (*life-course*) Różne przejścia, których ludzie doświadczają przez całe życie. Socjologowie odkryli, że tego rodzaju przejścia zmieniają się w zależności od okresu historycznego i kultury, a więc bieg życia jest kształtowany zarówno społecznie, jak i biologicznie.
- Biomedyczny model zdrowia** (*biomedical model*) Zespół założeń, na jakich opierają się systemy i praktyka medycyny zachodniej. W biomedycznym modelu zdrowia choroby są obiektywnie definiowane na podstawie rozpoznanych symptomów, a zdrowie fizyczne można przywrócić, stosując naukowe metody leczenia. Ludzkie ciało jest traktowane jak maszyna, którą można naprawić.
- Biseksualizm** (*bisexuality*) Pociąg seksualny lub emocjonalny do osób obu płci.
- Biurokracja** (*bureaucracy*) Organizacja hierarchiczna w formie piramidy władzy. Pojęcie biurokracji spopularyzował Max Weber. Według Webera biurokracja jest najbardziej wydajną formą organizacji na wielką skalę. Twierdził on, że w miarę wzrostu rozmiarów organizacji nieuchronnie będzie postępować ich biurokratyzacja.
- Burżuazyjnienie** (*embourgeoisement*) Proces, w którym burżuazyjne aspiracje, standardy i styl życia przybierają zinstytucjonalizowaną formę w klasie robotniczej. Marksściści uważali, że zjawisko to osłabia świadomość robotniczą i udaremnia podejmowane przez klasę robotniczą próby wprowadzenia zmian w systemie społecznym.
- Cyberprzestępczość** (*cybercrime*) Działalność przestępcza z wykorzystaniem sieci elektronicznych lub nowych technik informacyjnych. Przykłady przestępczości w sieci obejmują elektroniczne pranie pieniędzy, kradzieże tożsamości, wandalizm elektroniczny i przechwytywanie korespondencji elektronicznej.
- Cyberprzestrzeń** (*cyberspace*) Elektroniczne sieci interakcji między użytkownikami różnych terminali komputerowych, łączące ich (w pewnym wymiarze) ponad granicami terytorialnymi, bez współobecności fizycznej.
- Cykl życia** (*life-cycle*) Zdroworozsądkowy pogląd, że wszystkie istoty ludzkie przechodzą te same etapy biologiczne od narodzin do śmierci (kontrastujący z perspektywą biegu życia).
- Czarny feminizm** (*black feminism*) Odmiana feminizmu, której celem jest nagłośnienie wielu aspektów dyskryminacji ze względu na płeć, klasę społeczną i rasę, doświadczanej przez niebiałe kobiety. Czarne feministki sprzeciwiają się stanowisku, że wszystkie kobiety doświadczają dyskryminacji na równi i w jednakowej formie. Ich zdaniem wczesne analizy feministyczne dotyczyły specyficznych problemów białych kobiet z klasy średniej.
- Czas podwojenia** (*doubling time*) Czas, w jakim liczba ludności podwaja się.
- Czas zegarowy** (*clock time*) Czas odmierzany przez zegar, czyli czas mierzony w godzinach, minutach i sekundach. Przed wynalezieniem zegara ludzie orientowali się w upływie czasu na podstawie zjawisk przyrodniczych, jak wschód i zachód słońca.
- Czynniki wypychające i przyciągające** (*push and pull factors*) We wczesnych badaniach nad migracją wyróżniano wewnętrzne i zewnętrzne czynniki wpływające na wzory zachowań migracyjnych. „Czynniki wypychające” odnoszą się do dynamiki w kraju pochodzenia i obejmują takie zjawiska, jak bezrobocie, wojny, głód i prześladowania polityczne. „Czynniki przyciągające” to cechy krajów docelowych, jak chłonny rynek pracy, mniejsza gęstość zaludnienia i wysoki standard życia.

- Czysta relacja** (*pure relationship*) Relacja realizująca zasady równości seksualnej i emocjonalnej.
- Czystki etniczne** (*ethnic cleansing*) Tworzenie terytoriów homogenicznych etnicznie przez masowe wysiedlenia innych grup etnicznych.
- Debiurokratyzacja** (*debureaucratization*) Spadek znaczenia biurokracji, w postaci opisanej przez Maxa Webera, jako dominującego typu organizacji społecznej.
- Deinstytucjonalizacja** (*deinstitutionalization*) Przekazywanie jednostek będących pod opieką instytucji państwowych z powrotem pod opiekę ich rodzin lub społeczności.
- Dekomodyfikacja** (*decommodification*) Inaczej odtowarowienie. W kontekście państwa opiekuńczego stopień, w jakim służby społeczne są niezależne od rynku. W systemie w większości odtowarowionym takie świadczenia, jak oświata i służba zdrowia, są dostępne dla wszystkich i niepowiązane z procesami rynkowymi. W systemie utowarowionym świadczenia społeczne są traktowane jak towar i sprzedawane na rynku jak inne dobra i usługi.
- Dekwalifikacja** (*deskilling*) Proces, w którym kwalifikacje robotników obniżają się lub – z czasem – całkowicie zanikają i zostają przejęte przez maszyny i/lub kadrę kierowniczą.
- Demografia** (*demography*) Badanie cech populacji ludzkich, w tym ich rozmiarów, składu i dynamiki.
- Demokracja** (*democracy*) System polityczny zapewniający obywatelom udział w podejmowaniu decyzji, często poprzez wybór reprezentantów do organów władzy.
- Demokracja liberalna** (*liberal democracy*) System demokratyczny oparty na instytucji parlamentu w połączeniu z systemem wolnorynkowym w sferze produkcji gospodarczej.
- Demokracja przedstawicielska** (*representative democracy*) System polityczny, w którym decyzje dotyczące społeczności nie są podejmowane przez wszystkich członków społeczności, ale przez osoby wybrane w tym celu.
- Demokracja uczestnicząca** (*participatory democracy*) System demokratyczny, w którym wszyscy członkowie grupy lub społeczności wspólnie podejmują ważne decyzje.
- Deprywacja macierzyńska** (*maternal deprivation*) Brak stabilnej i czułej więzi między dzieckiem a matką we wczesnej fazie życia dziecka. Zdaniem Johna Bowlby'ego brak takiej więzi może prowadzić do choroby psychicznej lub zachowań dewiacyjnych w późniejszym życiu.
- Dewiacja** (*deviance*) Sposoby działania nieodpowiadające normom i wartościom większości członków danej grupy lub społeczeństwa. O tym, co zostanie uznane za dewiację, decydują normy i wartości, które w różnych kulturach i subkulturach są bardzo zróżnicowane. Wiele zachowań, które w jednym kontekście lub grupie budzą szacunek, w innych zostaną ocenione negatywnie.
- Dewiacja pierwotna** (*primary deviance*) W socjologii dewiacji pierwszy akt przestępczy lub dewiacyjny. Według Edwina Lemerta działania na poziomie dewiacji pierwotnej mają marginalne znaczenie dla tożsamości jednostki. Zazwyczaj dochodzi do normalizacji aktu dewiacyjnego.
- Dewiacja wtórna** (*secondary deviance*) Pojęcie amerykańskiego kryminologa Edwina Lemerta. Dewiacja pierwotna odnosi się do pierwszego aktu złamania normy bądź prawa, na przykład kradzieży jakiejś rzeczy ze sklepu. Dewiacja wtórna pojawia się, gdy jednostka, która popełniła taki akt, otrzymuje etykietę, w tym wypadku złodzieja.
- Diaspora** (*diaspora*) Populacja etniczna rozrzucona po świecie, z dala od ojczyzny, często wskutek przymusowych lub traumatycznych okoliczności.
- Długowieczność** (*life span*) Maksymalna długość życia członka określonego gatunku, uzależniona od czynników biologicznych.
- Dobór próby** (*sampling*) Badania części jednostek lub przypadków należących do większej populacji i traktowanych jako reprezentacja całej tej populacji.
- Drugi Świat** (*Second World*) Uprzemysłowione, dawniej komunistyczne społeczeństwa Europy Wschodniej i byłego Związku Radzieckiego.
- Dwustronny** (*bilateral*) Dotyczący dwóch stron, określenie negocjacji politycznych między dwiema stronami.
- Dysfunkcja** (*dysfunction*) Te aspekty życia społecznego, które kwestionują system społeczny lub wywołują w nim napięcia.
- Dyskryminacja** (*discrimination*) Działania odbierające określonym grupom dostęp do środków lub korzyści, które są otwarte dla innych. Dyskryminację należy odróżniać od uprzedzeń, chociaż bardzo często idą w parze. Może się zdarzyć, że osoby uprzedzone do innych mimo wszystko ich nie dyskryminują, i odwrotnie – można dyskryminować kogoś, do kogo nie jest się uprzedzonym.

- Dyskurs (*discours*) Ramy myślenia w danym obszarze życia społecznego. Na przykład dyskurs kryminologiczny obejmuje to, co ludzie w danym społeczeństwie myślą i mówią o przestępczości.
- Dzieciństwo (*childhood*) Wczesny okres życia człowieka, zwykle dzielony na etapy (na przykład niemowlę, dziecko, młodzież), prowadzący do dorosłości. W różnych miejscach i okresach przyjmuje się różne definicje dzieciństwa, co oznacza, że zawsze jest ono w pewnym stopniu konstruowane społecznie.
- Dzielnica (*fertility*) Liczba dzieci żywo urodzonych przez przeciętną kobietę w wieku rozrodczym w konkretnym społeczeństwie.
- Edukacja (*education*) Instytucja społeczna, która promuje i umożliwia przekazywanie wiedzy i umiejętności kolejnym pokoleniom.
- Edukacja szkolna (*schooling*) Formalny proces nauczania, odbywający się zazwyczaj w wyspecjalizowanym otoczeniu instytucjonalnym – w szkołach. Edukacja szkolna pozwala przekazać kolejnym pokoleniom, zwykle poprzez określony program nauczania, umiejętności i wiedzę uznawane za niezbędne w danym społeczeństwie.
- Efekt cieplarniany (*greenhouse effect*) Gromadzenie się w atmosferze ziemskiej gazów cieplarnianych zatrzymujących ciepło. „Naturalny” efekt cieplarniany utrzymuje temperaturę Ziemi na dogodnym poziomie, natomiast wysokie stężenia gazów cieplarnianych, spowodowane działalnością człowieka, są przyczyną globalnego ocieplenia.
- Egocentryzm (*egocentric*) W teorii Jeana Piageta cecha charakterystyczna dziecka w pierwszych latach życia. Myślenie egocentryczne polega na postrzeganiu przedmiotów i wydarzeń w otoczeniu wyłącznie z własnej perspektywy.
- Ekologia miasta (*urban ecology*) Podejście w badaniach życia miejskiego oparte na analogii do przystosowywania się roślin i zwierząt do środowiska fizycznego. Według teoretyków ekologii miasta różne dzielnice i strefy miejskie powstają w wyniku naturalnych procesów przystosowawczych populacji miejskich konkurujących o zasoby.
- Ekonomiczna teoria religii (*religious economy*) Perspektywa teoretyczna w socjologii religii, zgodnie z którą religie można interpretować jako organizacje rywalizujące ze sobą o wiernych.
- Eksperyment (*experiment*) Metoda badawcza polegająca na weryfikacji hipotezy w kontrolowany, systematyczny sposób, w sztucznych warunkach skonstruowanych przez badacza lub w warunkach naturalnych.
- Emigracja (*emigration*) Opuszczanie jednego kraju, żeby osiedlić się w innym.
- Endogamia (*endogamy*) Zakaz zawierania związków małżeńskich lub nawiązywania stosunków seksualnych poza własną grupą społeczną.
- Epidemiologia (*epidemiology*) Badanie rozkładu i wypadków zachorowań w danej populacji.
- Etnia (*ethnie*) Pojęcie użyte przez Anthony'ego D. Smitha w odniesieniu do małych grup o wspólnych poglądach, pochodzeniu i tożsamości kulturowej, związanych z jakąś ziemią ojczystą.
- Etniczność (*ethnicity*) Wartości i normy kulturowe odróżniające członków danej grupy od innych grup. Członków grupy etnicznej łączy poczucie wspólnej tożsamości kulturowej, różniacej ich od pozostałych społeczności. Praktycznie we wszystkich społeczeństwach różnice etniczne idą w parze z różnicami w zakresie władzy i posiadania. Podziały te bywają szczególnie ostre wówczas, gdy różnice etniczne są traktowane jako różnice rasowe.
- Etnocentryzm (*ethnocentrism*) Rozumienie idei i praktyk innej kultury w kategoriach własnej kultury. Sądy etnocentryczne nie uwzględniają prawdziwych wartości innych kultur. Osoba etnocentryczna to ktoś, kto nie potrafi lub nie chce patrzeć na inne kultury przez pryzmat ich własnych pojęć i wartości.
- Etnometodologia (*ethnomethodology*) Analiza sposobu, w jaki ludzie rozumieją słowa i działania innych osób w codziennych interakcjach społecznych. Etnometodologia bada „etnometody”, dzięki którym jednostki rozumieją innych i są przez nich rozumiane.
- Eugenika (*eugenics*) Próby doskonalenia gatunku ludzkiego metodami selektywnego rozmnażania.
- Ewangelikalizm (*evangelicalism*) Odmiana protestantyzmu charakteryzująca się wiarą w duchowe odrodzenie („nowe narodziny”).
- Ewolucja społeczna (*social evolution*) Koncepcja stosowana pierwotnie przez dziewiętnastowiecznych uczonych, którzy próbowali wykorzystać teorię ewolucji biologicznej do analiz długofalowych trendów rozwoju społeczeństw.

- Fakty społeczne (*social facts*)** Według Émile'a Durkheima te aspekty życia społecznego, które kształtują zachowania jednostek. Durkheim uważał, że fakty społeczne można badać naukowo.
- Feminizm liberalny (*liberal feminism*)** Teorie feministyczne, według których przyczyną nierówności płci jest ograniczenie praw obywatelskich kobiet i dziewcząt oraz ich dostępu do pewnych zasobów społecznych, jak edukacja i zatrudnienie. Feminizm liberalny zwykle poszukuje rozwiązań poprzez zmiany legislacyjne, które zagwarantują ochronę praw jednostek.
- Feminizm postmodernistyczny (*postmodern feminism*)** Teoria feministyczna nawiązująca do ogólnych koncepcji postmodernizmu i odrzucająca ideę uniwersalnych wyjaśnień lub filozofii. Kwestionuje między innymi „esencjalizm” (przekonanie, że różnice między mężczyznami i kobietami są wrodzone, a nie konstruowane społecznie lub w drodze osobistych doświadczeń) i postuluje budowę bardziej pluralistycznej wiedzy.
- Feminizm radykalny (*radical feminism*)** Odmiana teorii feministycznych, która kulturowe nierówności płci uznaje za wynik męskiej dominacji we wszystkich aspektach życia społecznego i gospodarczego.
- Feminizm socjalistyczny (*socialist feminism*)** Przekonanie, że w patriarchalnych społeczeństwach kapitalistycznych kobiety są traktowane jako obywatele drugiej kategorii. W związku z tym zmianie muszą ulec zarówno własność środków produkcji, jak i społeczne doświadczenia kobiet, ponieważ wyzysk kobiet jest zakorzeniony w kapitalistycznym systemie gospodarczym. Feministki socjalistyczne krytykują wizję stosunków klasowych nieuwzględniającą wyzysku kobiet.
- Fordyzm (*fordism*)** System zapoczątkowany przez Henry'ego Forda, który jako pierwszy wprowadził ruchomą taśmę produkcyjną i ściśle powiązał metody masowej produkcji z kreowaniem masowego rynku zbytu dla produkowanych dóbr – w jego przypadku głównie dla samochodu marki Ford model T.
- Fundamentalizm (*fundamentalism*)** Wiara w powrót do dosłownej interpretacji świętych pism. Fundamentalizm bywa odpowiedzią na modernizację i racjonalizację, odwołuje się do wiary i broni tradycji przy użyciu tradycyjnych metod.
- Funkcje jawne (*manifest functions*)** Funkcje określonego rodzaju działań społecznych, znane wykonującym je jednostkom i przez nie zamierzone.
- Funkcje ukryte (*latent functions*)** Skutki funkcjonalne, niezamierzone lub niedostrzegane przez członków systemu społecznego, w którym występują.
- Funkcjonalizm (*functionalism*)** Perspektywa teoretyczna oparta na założeniu, że zdarzenia społeczne najlepiej tłumaczyć w kategoriach funkcji, które pełnią, czyli tego, w jaki sposób przyczyniają się do zachowania ciągłości społeczeństwa, i na wizji społeczeństwa jako złożonego systemu, którego poszczególne części współdziałają ze sobą.
- Funkcjonalizm strukturalny (*structural functionalism*)** Socjologiczna perspektywa teoretyczna zakorzeniona w teorii Talcotta Parsonsa. Funkcjonalizm strukturalny analizuje społeczeństwa jako systemy społeczne, w których rozmaite instytucje odgrywają konkretne role, dzięki czemu cały system może działać bez zakłóceń.
- Gatunek (*genre*)** Pojęcie stosowane w badaniach mediów, oznaczające odrębny typ produktu medialnego lub kulturowego. Na przykład do gatunków telewizyjnych zaliczają się opera mydlana, komedia, program informacyjny, sportowy czy teatralny.
- Gentryfikacja (*gentryfication*)** Proces odnowy miast polegający na renowacji starych, podupadających budynków przez nowych zamożnych mieszkańców danej dzielnicy.
- Gerontologia społeczna (*social gerontology*)** Badania nad procesem starzenia się i ludźmi w starszym wieku.
- Globalizacja (*globalization*)** Rosnąca współzależność różnych społeczeństw, regionów i krajów świata w miarę zacieśniania się stosunków gospodarczych i społecznych na świecie.
- Globalna wioska (*global village*)** Pojęcie ukute przez kanadyjskiego autora Marshalla McLuhana, który uważał, że elektroniczne środki komunikacji wiążą świat w małą społeczność. Tak więc na przykład ludzie mieszkający w różnych częściach świata oglądają te same programy telewizyjne.
- Globalne łańcuchy produkcyjne (*global commodity chains*)** Ogólnoświatowa sieć stosunków pracy i procesów produkcji, której efektem jest gotowy produkt.
- Globalne nierówności ekonomiczne (*global economic inequality*)** Nierówności w zakresie dochodów oraz materialnych standardów życia między państwami na świecie. Wiele badań globalnych

nierówności ekonomicznych koncentruje się na różnicach między krajami rozwiniętymi a krajami rozwijającymi się.

Globalne ocieplenie (*global warming*) Stopniowy wzrost temperatury atmosfery ziemskiej. Globalne ocieplenie jest wynikiem gromadzenia się w atmosferze dwutlenku węgla, który zatrzymuje promieniowanie słoneczne i ogrzewa Ziemię. Skutki globalnego ocieplenia mogą być katastroficzne: powodzie, susze i inne zmiany klimatyczne.

Globalne rządzenie (*global governance*) Zespół reguł potrzebnych do rozwiązania problemów o skali globalnej oraz zróżnicowany zbiór instytucji (obejmujący zarówno międzynarodowe organizacje rządowe, jak i rządy narodowe), gwarantujących przestrzeganie tych reguł.

Glokalizacja (*glocalization*) Połączenie procesów globalizacyjnych i kontekstów lokalnych, które często prowadzi do wzmocnienia, a nie osłabienia kultur lokalnych i regionalnych.

Gospodarka (*economy*) System produkcji i wymiany służący zaspokajaniu potrzeb materialnych członków danego społeczeństwa. Instytucje gospodarcze odgrywają kluczową rolę w każdym porządku społecznym. To, co dzieje się w gospodarce, zazwyczaj na wiele sposobów wpływa na życie społeczne. Nowoczesne gospodarki zasadniczo różnią się od tradycyjnych, gdyż większość społeczeństwa nie zajmuje się produkcją rolną.

Gospodarka nieformalna (*informal economy*) Transakcje gospodarcze poza oficjalną sferą płatnego zatrudnienia.

Gospodarka oparta na wiedzy (*knowledge economy*) Społeczeństwo, które nie opiera się już w zasadniczym stopniu na produkcji dóbr materialnych, ale na wytwarzaniu wiedzy. Jego powstanie wiąże się z pojawieniem grupy konsumentów oswojonych z techniką, w których życiu coraz większą rolę odgrywa nowoczesna informatyka, rozrywka i telekomunikacja.

Gospodarstwo domowe (*household*) Wszyscy ludzie zamieszkujący dany lokal mieszkalny, którzy wspólnie korzystają z pokoiów dziennych i dbają o zaopatrzenie w podstawowe produkty, jak jedzenie.

Granica ubóstwa (*poverty line*) Oficjalna miara stosowana przez państwo, definiująca ludzi żyjących poniżej wyznaczonego poziomu dochodów jako ludzi ubogich. W wielu krajach istnieje określona granica ubóstwa, ale w Wielkiej Brytanii nie jest ona wyznaczana.

Grupa mniejszościowa (*minority group*) Grupa ludzi będących w mniejszości w stosunku do reszty społeczeństwa, którzy ze względu na swoje odmienne cechy fizyczne lub kulturowe są narażeni na nierówne traktowanie. Do takich grup należą mniejszości etniczne.

Grupa rówieśnicza (*peer group*) Grupa złożona z osób w podobnym wieku i o zbliżonym statusie społecznym.

Grupa społeczna (*social group*) Zbiór jednostek, które systematycznie wchodzić ze sobą w interakcje. Grupy mogą być zaledwie kilkusobowe lub stanowić wielkie organizacje i społeczeństwa. Bez względu na rozmiar grupy jej cechą wyróżniającą jest fakt, że członkowie mają poczucie wspólnej tożsamości. W grupach spędzamy większość życia. W społeczeństwach nowoczesnych większość ludzi należy do wielu różnych rodzajów grup.

Habitus (*habitus*) W teorii Pierre'a Bourdieu zespół dyspozycji (obejmujący sposoby myślenia i działania), nabywanych, w dużej mierze nieświadomie, przez członków określonych grup i klas społecznych w wyniku przebywania w tych samych warunkach obiektywnych.

Hermetyczność (*group closure*) Ustanowienie przez grupę wyraźnej granicy między nią samą a innymi grupami.

Heteroseksualizm (*heterosexuality*) Pociąg seksualny lub emocjonalny do osób płci przeciwnej.

Hiperrzeczywistość (*hyperreality*) Pojęcie francuskiego autora Jeana Baudrillarda. Zdaniem Baudrillarda w wyniku rozwoju elektronicznych mediów osobna „rzeczywistość”, o której mówią programy telewizyjne i inne produkty kulturowe, przestała istnieć. To, co uważamy za „rzeczywistość”, ma taką samą strukturę jak same media. Zatem telewizyjne relacje na temat zdarzeń nie dotyczą niezależnych wypadków, ale same definiują i konstruują, czym są te zdarzenia.

Hipoteza (*hypothesis*) Koncepcja lub oparte na posiadanych informacjach twierdzenie dotyczące jakiegoś stanu rzeczy, przedstawione celem weryfikacji empirycznej.

Historia mówiona (*oral history*) Wywiady z ludźmi na temat wydarzeń, których byli świadkami lub uczestnikami.

Historie życia (*life histories*) Badania poświęcone życiu jednostek, często oparte na ich własnych relacjach oraz dokumentach, takich jak listy.

Homofobia (*homophobia*) Nieracjonalny lęk przed osobami homoseksualnymi.

Homoseksualizm (*homosexuality*) Pociąg seksualny lub emocjonalny do osób tej samej płci.

Ideologia (*ideology*) Wspólne idee i przekonania służące usprawiedliwieniu interesów grup dominujących. Ideologie występują we wszystkich społeczeństwach, w których istnieją zakorzenione, systematyczne nierówności. Pojęcie ideologii ściśle wiąże się z władzą, gdyż systemy ideologiczne legitymizują różnice władzy poszczególnych grup.

Ilościowe metody badawcze (*quantitative research methods*) Metody badań socjologicznych, które pozwalają zmierzyć i przeanalizować zjawiska z użyciem modeli matematycznych i technik statystycznych.

Imigracja (*immigration*) Przemieszczanie się ludzi z jednego kraju do drugiego w celu osiedlenia się.

Imperializm mediów (*media imperialism*) Rodzaj imperializmu możliwy dzięki wykorzystaniu technik komunikacyjnych. Twierdzi się, że nowe technologie komunikacyjne doprowadziły do powstania imperium kulturalnego, w którym treści przekazu powstającego w krajach uprzemysłowionych są narzucane krajom słabiej rozwiniętym, pozbawionym środków umożliwiających zachowanie niezależności kulturowej.

Indywidualizm afektywny (*affective individualism*) Przekonanie, że podstawą małżeństwa jest zaangażowanie uczuciowe.

Indywidualny model niepełnosprawności (*individual model of disability*) Teoria, według której główną przyczyną problemów doświadczanych przez ludzi niepełnosprawnych są ich indywidualne ograniczenia: „anomalie” ciała mają skutkować pewnym stopniem „niepełnosprawności” lub ograniczeń funkcjonalnych. Owe ograniczenia funkcjonalne uznaje się za podstawę szerszej klasyfikacji jednostki jako „inwalidy”. Indywidualny model niepełnosprawności jest krytykowany przez zwolenników społecznego modelu niepełnosprawności.

Informalizacja (*informalization*) Proces społeczny, w wyniku którego spada znaczenie formalnych zasad dobrych manier, charakterystycznych dla wcześniejszego okresu, dzięki czemu liczba akceptowanych zachowań rośnie.

Instytucje socjalizacji (*agencies of socialization*) Grupy lub konteksty społeczne, w jakich zachodzi proces socjalizacji. Należą do nich rodzina, grupa rówieśnicza, szkoła, media, miejsce pracy i wszelkie inne obszary nauki i kultury.

Instytucje totalne (*total institutions*) Pojęcie spopularyzowane przez Ervinga Goffmana, odnoszące się do takich instytucji, jak szpitale psychiatryczne, więzienia i zakony, które narzucają swoim członkom ściśle uregulowany tryb życia w całkowitej izolacji od świata zewnętrznego.

Inteligencja (*intelligence*) Poziom zdolności intelektualnych, szczególnie mierzonych testem IQ (na iloraz inteligencji).

Inteligencja emocjonalna (*emotional intelligence*) Zdolność jednostki do wykorzystywania własnych emocji dla rozwijania takich cech, jak empatia, samokontrola, entuzjazm i wytrwałość.

Interakcja niezogniskowana (*unfocused interaction*) Interakcja między osobami znajdującymi się w tym samym miejscu, ale niezaangażowanymi w interakcję bezpośrednią.

Interakcja społeczna (*social interaction*) Każda forma zetknięcia społecznego jednostek. Większość naszego życia spędzamy w takich czy innych interakcjach. Interakcje społeczne to zarówno formalne, jak i nieformalne sytuacje oraz spotkania. Przykładem formalnej sytuacji interakcyjnej jest lekcja w szkole, z kolei przykładem interakcji nieformalnej jest spotkanie dwóch osób na ulicy lub na przyjęciu.

Interakcja zogniskowana (*focused interaction*) Interakcja między jednostkami zaangażowanymi w tę samą czynność lub bezpośrednią rozmowę.

Interakcjonizm symboliczny (*symbolic interactionism*) Socjologiczna perspektywa teoretyczna rozwinięta przez George'a H. Meada, w której dużą wagę przywiązuje się do roli symboli i języka jako kluczowych elementów ludzkich interakcji.

Internet (*internet*) Globalny system połączeń między komputerami, pozwalający ludziom komunikować się ze sobą i znajdować informacje wizualne, dźwiękowe i tekstowe na stronach WWW (World Wide Web), bez przemieszczania się w czasie rzeczywistym, kosztów i ograniczeń przestrzennych oraz poza kontrolą rządów państwowych.

- IQ** (*intelligence quotient*) Skrót oznaczający „iloraz inteligencji”, wynik uzyskany w testach zawierających zestaw zadań koncepcyjnych i obliczeniowych.
- Jakościowe metody badawcze** (*qualitative research methods*) Metody gromadzenia szczegółowych danych w celu lepszego zrozumienia analizowanych zjawisk społecznych.
- Jałowienie gleby** (*soil degradation*) Proces obniżania jakości gleby i niszczenia jej cennych naturalnych składników poprzez nadmierną eksploatację, wysuszenie lub nieodpowiednie nawożenie.
- Jaźń społeczna** (*social self*) W teorii George'a H. Meada podstawa samoświadomości istot ludzkich. Jaźń społeczna to tożsamość nadawana jednostce przez reakcje innych. Osoba zyskuje samoświadomość, gdy zdaje sobie sprawę z tej tożsamości społecznej.
- Kapitalista** (*capitalist*) Właściciel firmy, ziemi lub akcji i udziałów, korzystający z nich w celu uzyskania korzyści ekonomicznej.
- Kapitalizm** (*capitalism*) System działalności gospodarczej oparty na wymianie rynkowej. „Kapitał” oznacza wszelkie środki, w tym pieniądze, ziemię i maszyny, które mogą być wykorzystywane do produkcji dóbr konsumpcyjnych lub zainwestowane na rynku z możliwością zysku. Prawie wszystkie współczesne kraje uprzemysłowione mają orientację kapitalistyczną – ich systemy gospodarcze są oparte na wolnej przedsiębiorczości i konkurencji rynkowej.
- Kapitalizm instytucjonalny** (*institutional capitalism*) Działalność kapitalistyczna zorganizowana na bazie akcjonariatu instytucjonalnego.
- Kapitalizm menedżerski** (*managerial capitalism*) Przedsiębiorstwa kapitalistyczne zarządzane przez kadrę kierowniczą, a nie właścicieli.
- Kapitalizm opiekuńczy** (*welfare capitalism*) Praktyka dużych korporacji polegająca na zapewnianiu pracownikom ochrony przed zmiennością rynku.
- Kapitalizm rodzinny** (*family capitalism*) Przedsiębiorstwa kapitalistyczne należące do przedsiębiorczych rodzin i przez nie zarządzane.
- Kapitał ekonomiczny** (*economic capital*) W ujęciu Pierre'a Bourdieu zasoby stanowiące element systemu wymiany materialnej, jak pieniądze i nieruchomości. Posiadanie kapitału ekonomicznego wiąże się ze znaczącymi korzyściami, ale może on również zostać wymieniony na kapitał innego rodzaju.
- Kapitał kulturowy** (*cultural capital*) Różnego rodzaju wiedza, umiejętności i wykształcenie, które przynoszą korzyści posiadaczom. Kapitał kulturowy może przybrać formę ucieleśnioną (jako mowa lub postawa ciała), zobiektywizowaną (jako produkty kultury, na przykład dzieła sztuki) lub zinstytucjonalizowaną (jako dyplomy instytucji edukacyjnych).
- Kapitał społeczny** (*social capital*) Wiedza i relacje społeczne, które pozwalają ludziom osiągać swoje cele i rozszerzać wpływy.
- Kapitał symboliczny** (*symbolic capital*) W ujęciu Pierre'a Bourdieu zasoby, dzięki którym ludzie zyskują wysoki status, honor i prestiż społeczny. Na przykład działalność dobroczynna może przynieść człowiekowi szacunek, którego nie zdobyłby w swoim miejscu pracy ani jako właściciel firmy.
- Kara śmierci** (*capital punishment*) Usankcjonowana przez państwo egzekucja człowieka uznanego za winnego przestępstwa karanego śmiercią.
- Kasta** (*caste*) Forma uwarstwienia społecznego, która polega na tym, że pozycja społeczna jednostki zostaje określona w chwili jej przyścia na świat i pozostaje niezmienna. Małżeństwa mieszane między przedstawicielami różnych kast praktycznie nie zdarzają się.
- Kazirodztwo** (*incest*) Stosunki seksualne między bliskimi członkami rodziny.
- Klasa** (*class*) Chociaż klasa jest jednym z najczęściej używanych przez socjologów pojęć, jednolita definicja nie istnieje. Według Marksa klasa to grupa ludzi o podobnym stosunku do środków produkcji. Również Weber postrzegał klasę w kategoriach ekonomicznych, ale podkreślał jej związek ze statusem społecznym i sympatyzowaniem z partią. Część współczesnych socjologów za podstawowy wyznacznik przynależności klasowej uznaje zawód, inni kładą nacisk na stan posiadania, a jeszcze inni na poziom zamożności; jest też grupa, dla której wyznacznikiem klasy jest styl życia.
- Klasa robotnicza** (*working class*) Klasa społeczna złożona z ludzi pracujących w zawodach fizycznych (niebieskich kołnierzyków).
- Klasa średnia** (*middle class*) Ludzie pracujący w różnych zawodach: od pracowników sfery usług, przez nauczycieli, aż po specjalistów branży medycznej. Ze względu na ekspansję zawodów

- inteligentkich, kierowniczych i administracyjnych w społeczeństwach rozwiniętych, takich jak Wielka Brytania, klasa średnia może stanowić większość populacji.
- Klasa usługowa (*service class*)** Pojęcie stosowane przez Johna H. Goldthorpe'a w odniesieniu do ludzi, którzy w pracy kierują się raczej kodeksem jakości usług niż umową zatrudnienia i których zawód wiąże się z dużą dozą zaufania i autonomii. W teorii Goldthorpe'a klasa usługowa (którą kategoryzuje jako klasę 1) obejmuje przedstawicieli wolnych zawodów oraz pracowników administracyjnych wyższego szczebla i wyższą kadre kierowniczą. (Członkowie klasy usługowej nie pracują w przemyśle usługowym.)
- Klasa wyższa (*upper class*)** Klasa społeczna złożona z najzamożniejszych członków społeczeństwa, szczególnie takich, którzy odziedziczyli swoje majątki, posiadają wielkie firmy lub mają wiele akcji i udziałów.
- Klasy wiekowe (*age-grade*)** System grup wiekowych funkcjonujący w małych kulturach tradycyjnych, w którym ludziom z tej samej kategorii wiekowej przysługują podobne prawa i obowiązki.
- Klasyfikacja rasowa (*racialization*)** Proces, w którym pojęcie rasy jest stosowane do klasyfikacji jednostek lub grup. Rozróżnienia rasowe to więcej niż podkreślanie różnic między ludźmi – to mechanizm odtworzania struktury władzy i nierówności.
- Kobiecość buntownicza (*resistant femininity*)** Pojęcie związane z koncepcją kulturowej hierarchii płci w społeczeństwie autorstwa R.W. Connella. Kobiety o kobiecości buntowniczej odrzucają konwencjonalne normy kobiecości i przyjmują wyzwolony styl życia i tożsamość. Feminizm i lesbianizm to przykłady kobiecości buntowniczej, niepodporządkowanej dominującej męskości hegemonicznej.
- Kobiecość emfatyczna (*emphasized femininity*)** Pojęcie związane z pracami R.W. Connella na temat społecznej hierarchii płci. Kobiecość emfatyczna stanowi ważne dopełnienie męskości hegemonicznej, ponieważ jest zorientowana na zaspokajanie interesów i potrzeb mężczyzn. Obecne w mediach i reklamie wizerunki kobiet często reprezentują kobiecość emfatyczną.
- Kod ograniczony (*restricted code*)** W teorii Basila Bernsteina sposób mówienia silnie osadzony w danym kontekście kulturowym, tak że wiele idei nie musi być – i nie jest – wyrażanych słowami.
- Kod rozwinięty (*elaborated code*)** W teorii Basila Bernsteina sposób mówienia polegający na celowym i przemyślanym stosowaniu słów mających nieść określone znaczenie, z uwzględnieniem specyfiki różnych warunków kulturowych.
- Kohabitacja (*cohabitation*)** Sytuacja, kiedy para mieszka razem bez ślubu i tworzy związek o charakterze seksualnym.
- Kohorta (*cohort*)** Grupa ludzi dzielących pewne doświadczenia w danym okresie. Pojęcie używane zwykle w odniesieniu do „kohort urodzeniowych” – osób urodzonych w tym samym roku lub w odstępie kilku lat.
- Kolonializm (*colonialism*)** Proces, w którym kraje zachodnie ustanowiły swoją władzę na terytoriach oddalonych od ich własnych ziem.
- Koło jakości (*quality circle*)** Rodzaj uprzemysłowionej produkcji grupowej, w której pracownicy, korzystając z własnej wiedzy i kompetencji, uczestniczą w procesach podejmowania decyzji.
- Komunikacja (*communication*)** Przepływ informacji od jednej jednostki lub grupy do innej. Komunikacja jest niezbędnym warunkiem interakcji społecznej. W spotkaniach bezpośrednich komunikacja odbywa się przy wykorzystaniu mowy, a także wskazówek przekazywanych za pomocą ciała, które pomagają zrozumieć, co mówią i robią inni. Wraz z rozwojem pisma i mediów elektronicznych, jak radio, telewizja i komputerowe systemy transmisji, komunikacja w różnym stopniu odrywa się od bezpośredniego kontekstu relacji bezpośredniej.
- Komunikacja niewerbalna (*non-verbal communication*)** Komunikacja oparta nie na mowie, ale na wyrazie twarzy i gestach.
- Komunizm (*communism*)** Zespół idei politycznych kojarzonych z pismami Karola Marksa, głównie w interpretacji Lenina, zinstytucjonalizowany w Chinach i do 1990 roku w Związku Radzieckim i krajach Europy Wschodniej.
- Konsens moralny (*moral consensus*)** Podkreślana przez funkcjonalistów wspólnota wartości, która ich zdaniem jest podstawą równowagi w społeczeństwie.
- Konstrukcjonizm społeczny (*social constructionism*)** Teoria, zgodnie z którą rzeczywistość jest wytwarzana w interakcjach jednostek i grup społecznych.

- Konsumpcja zbiorowa** (*collective consumption*) Pojęcie używane przez Manuela Castellsa w odniesieniu do procesu konsumpcji dóbr komunalnych, jak transport publiczny i obiekty rekreacyjne.
- Konurbacja** (*conurbation*) Zespół połączonych ośrodków miejskich tworzący jednolity obszar miejski.
- Korelacja** (*correlation*) Systematyczny związek między dwiema grupami zmiennych, często wyrażany statystycznie. Istnieją korelacje pozytywne i negatywne. Z korelacją pozytywną między dwiema zmiennymi mamy do czynienia wówczas, gdy wysokim wartościom zmiennej jednej grupy odpowiadają wysokie wartości zmiennych drugiej grupy. O korelacji negatywnej mówimy, gdy wysokim wartościom zmiennych jednej grupy regularnie odpowiadają niskie wartości drugiej grupy.
- Korporacja** (*corporation*) Typ organizacji będącej podmiotem prawnym i posiadającej zarówno prawa, jak i obowiązki. Na korporacje biznesowe składają się grupy udziałowców, którzy są właścicielami korporacji i zarządzają nią w taki sposób, aby wygenerować dywidendy dla udziałowców.
- Korporacje ponadnarodowe** (*transnational corporations*) Korporacje biznesowe zlokalizowane w dwóch lub większej liczbie krajów. Nawet jeżeli takie korporacje mają bazę w jednym kraju, to są zorientowane na globalne rynki i globalne zyski.
- Kosmopolityzm** (*cosmopolitanism*) W socjologii pojęcie opisujące podejście teoretyczne, które wykracza poza poziom państw narodowych i widzi cały świat jako jedną społeczność.
- Kościół** (*church*) Duża grupa ludzi należących do formalnej organizacji religijnej. Większość kościołów ma formalną strukturę, z hierarchią duchownych. Kościół to także budynek, w którym odbywają się ceremonie religijne.
- Kozioł ofiarny** (*scapegoating*) Jednostka lub grupa, która została niesłusznie obwiniona za czyjeś niepowodzenia lub klęski.
- Kraje centralne** (*core countries*) Według teorii systemów-światów najbardziej zaawansowane kraje przemysłowe, które przejmują lwią część zysków w globalnym systemie gospodarczym.
- Kraje nowo uprzemysłowione** (*newly industrializing states*) Gospodarki Trzeciego Świata, jak Brazylia i Singapur, które w ciągu kilku ostatnich dziesięcioleci zaczęły rozwijać silną bazę przemysłową.
- Kraje peryferyjne** (*peripheral countries*) Państwa odgrywające marginalną rolę w gospodarce globalnej, uzależnione handlowo od krajów centralnych.
- Kraje półperyferyjne** (*semi-peripheral countries*) Kraje stanowiące źródło siły roboczej i surowców naturalnych dla centralnych państw uprzemysłowionych i gospodarki światowej, mimo że same są częściowo uprzemysłowione.
- Kryminologia** (*criminology*) Badanie zachowań podlegających sankcjom przewidzianym przez prawo karne.
- Krytyczne studia nad zarządzaniem** (*critical management studies*) Krytyczne, zwykle neomarksistowskie badania istniejących podejść do teorii zarządzania. Krytyczny nurt zarządzania nawiązuje do idei szkoły frankfurckiej, ale pozostaje również pod wpływem poststrukturalizmu Michela Foucaulta i innych przedstawicieli tej perspektywy.
- Kryzys męskości** (*crisis of masculinity*) Przekonanie, zgodnie z którym tradycyjne wzory męskości znikają pod wpływem różnych aspektów nowoczesnego życia, wskutek czego mężczyźni tracą poczucie własnej wartości i roli w społeczeństwie.
- Krzywa Kuzneta** (*Kuznets Curve*) Model pokazujący, że we wczesnych etapach rozwoju kapitalistycznego poziom nierówności rośnie, następnie maleje, a ostatecznie stabilizuje się na stosunkowo niskim poziomie. Teoria rozwijana przez ekonomistę Simona Kuzneta.
- Kształcenie ustawiczne** (*lifelong learning*) Założenie, że nauka i zdobywanie nowych umiejętności powinny odbywać się na każdym etapie życia jednostki, nie tylko przy okazji formalnej edukacji we wczesnym okresie życia. Programy kształcenia dorosłych, szkolenia zawodowe, możliwość nauki za pośrednictwem internetu oraz „banki wiedzy” w społecznościach lokalnych to sposoby realizacji nauki przez całe życie.
- Kulisy** (*back region*) W dramatycznym modelu życia społecznego Ervinga Goffmana obszar oddalony od wydarzeń na „scenie”, gdzie jednostki mogą odpocząć i zachowywać się w sposób nieformalny.
- Kult** (*cult*) Luźne zgromadzenie religijne bez trwałej struktury. Kult tworzy się często wokół charyzmatycznego przywódcy.
- Kultura** (*culture*) Typowe dla danej grupy wartości, obrzędy i sposób życia. Pojęcie kultury, podobnie jak pojęcie społeczeństwa, jest szeroko stosowane w socjologii oraz w innych naukach społecznych

- (szczególnie w antropologii). Kultura jest jedną z najbardziej charakterystycznych cech zbiorowości ludzkich.
- Kultura korporacyjna** (*corporate culture*) Nurt teorii zarządzania dotyczący metod zwiększania wydajności i konkurencyjności przez tworzenie specyficznej kultury łączącej wszystkich pracowników firmy. Dynamiczna kultura korporacyjna – w tym wspólne imprezy, rytuały i tradycje – ma zwiększać lojalność pracowników i promować solidarność grupową.
- Kultura młodzieżowa** (*youth culture*) Specyficzne cechy kulturowe, które przejawia wielu młodych ludzi w danym okresie. Kultura młodzieżowa obejmuje normy postępowania, zasady ubioru, zachowania językowe i inne aspekty, z których wiele zwykle różni się od aktualnej kultury dorosłych.
- Kultura ubóstwa** (*culture of poverty*) Spopularyzowana przez Oscara Lewisa teza, zgodnie z którą ubóstwo nie wynika z niedostatku poszczególnych jednostek, ale z atmosfery społecznej i kulturowej, w jakiej przebiega socjalizacja kolejnych pokoleń dzieci. „Kultura ubóstwa” to wartości, przekonania, style życia, przyzwyczajenia i obyczaje podzielane przez ludzi żyjących w niedostatku.
- Kulturowe relacje płci** (*gender relations*) Społeczne wzory interakcji między kobietami a mężczyznami.
- Kulturowy porządek płci** (*gender order*) Pojęcie związane z pracami R.W. Connella, które odnosi się do rozpowszechnionych w społeczeństwie wzorów relacji władzy odpowiadających określonym typom męskości i kobiecości.
- Kulturowy reżim płci** (*gender regime*) Konfiguracja relacji płci w określonym miejscu bądź instytucji, jak szkoła, rodzina czy wspólnota sąsiedzka.
- Lesbianizm** (*lesbianism*) Homoseksualne praktyki lub związki między kobietami.
- Ludobójstwo** (*genocide*) Systematyczna, fizyczna eliminacja jednej grupy etnicznej przez drugą.
- Makrosocjologia** (*macrosociology*) Badanie wielkich grup, organizacji lub systemów społecznych.
- Maltuzjanizm** (*malthusianism*) Idea sformułowana w XIX wieku przez Thomasa Malthusa, która głosi, że populacja rośnie szybciej niż możliwości jej wykarmienia. Malthus uważał, że ludzie muszą ograniczyć życie seksualne, żeby zahamować wzrost populacji i nie dopuścić do nędzy i głodu.
- Małżeństwo** (*marriage*) Społecznie uznany związek seksualny dwóch jednostek. Małżeństwo prawie zawsze dotyczy osób różnych płci, ale w niektórych kulturach dozwolone są małżeństwa homoseksualne określonego rodzaju. Małżeństwo stanowi z reguły podstawę rodziny ze względu na prokreację – to znaczy, że od współmałżonków oczekuje się, że będą mieli i wychowują dzieci. W wielu społeczeństwach dopuszczalna jest poligamia, czyli posiadanie więcej niż jednego partnera w związku małżeńskim.
- Manipulowanie wrażeniami** (*impression management*) Pojęcie amerykańskiego socjologa Ervinga Goffmana. Ludzie manipulują wrażeniem, jakie robią na innych, czyli innymi słowy kontrolują je, decydując, co w danej sytuacji spotkania ukryć, a co ujawnić.
- Masowa kastomizacja** (*mass customization*) Produkowanie na dużą skalę towarów zaprojektowanych dla konkretnych klientów dzięki zastosowaniu nowych technologii.
- Materialistyczna koncepcja dziejów** (*materialist conception of history*) Rozwinięta przez Karola Marksa wizja, zgodnie z którą czynniki „materialne”, czyli ekonomiczne, odgrywają podstawową rolę w przemianach historycznych.
- Matrylinearność** (*matrilineality*) System pokrewieństwa, w którym dziecko włącza się do rodu matki.
- Matrylokalność** (*matrilocality*) Systemy rodzinne, w których po ślubie mąż ma zamieszkać w pobliżu rodziny żony.
- Media** (*mass media*) Takie formy komunikacji, jak gazety, czasopisma, radio i telewizja, które mają dotrzeć do masowego odbiorcy.
- Mediana** (*median*) Liczba znajdująca się w środku szeregu liczb. Jedna z miar tendencji centralnej, niekiedy przydatniejsza od średniej.
- Medycyna alternatywna** (*alternative medicine*) Nazywana też medycyną uzupełniającą. Oznacza stosowanie w terapii i zapobieganiu chorobom szerokiej gamy technik nienależących lub częściowo należących do ortodoksyjnych praktyk medycznych. Medycyna alternatywna lub uzupełniająca opiera się na holistycznym pojmowaniu zdrowia i zajmuje się zarówno fizycznym, jak i psychicznym aspektem zdrowia pacjenta.
- Megalopolis** (*megalopolis*) „Miasto miast”, termin wywodzący się ze starożytnej Grecji, oznaczający miasto-państwo mające wzbudzać zazdrość wszystkich cywilizacji, ale dziś stosowany w odniesieniu do bardzo wielkich (lub zbyt wielkich) konurbacji.

- Megamiasta (*megacities*)** Termin chętnie stosowany przez Manuela Castellsa do opisu wielkich, mocno skupionych ośrodków miejskich stanowiących węzły globalnej sieci gospodarczej. Szacuje się, że do 2015 roku będą na świecie dwadzieścia dwa „megamiasta” o liczbie mieszkańców przekraczającej dziesięć milionów.
- Merytokracja (*meritocracy*)** System, w którym pozycja społeczna jednostek zależy od ich indywidualnej wartości i osiągnięć, a nie od niezależnych od nich kryteriów, jak odziedziczony majątek, płeć czy pochodzenie społeczne.
- Metanarracje (*metanarratives*)** Szerokie, ogólne teorie lub poglądy na temat funkcjonowania społeczeństwa i natury zmian społecznych. Przykładami metanarracji wykorzystywanych przez socjologów do wyjaśniania procesów społecznych są marksizm i funkcjonalizm. Postmoderniści odrzucają takie „wielkie teorie”, twierdząc, że nie sposób wskazać na żadne fundamentalne prawdy, na których opiera się społeczeństwo.
- Metoda kuli śnieżkowej (*snowball sampling*)** Metoda doboru próby badawczej, w której uczestnicy badania rekrutują respondentów wśród swoich znajomych i przyjaciół.
- Metody badawcze (*research methods*)** Różne metody pozyskiwania materiału empirycznego. W socjologii wykorzystuje się wiele różnych metod badawczych, ale najczęściej stosowanymi są prawdopodobnie badanie terenowe (czyli obserwacja uczestnicząca) i metoda sondażowa. Z wielu powodów przy realizacji jednego projektu badawczego warto łączyć dwie lub więcej metod.
- Metody mieszane (*mixed methods*)** Wykorzystanie zarówno ilościowych, jak i jakościowych metod badawczych w jednym badaniu.
- Męska skrytość (*male inexpressiveness*)** Trudności mężczyzn w wyrażaniu uczuć i rozmowie na ich temat z innymi.
- Męskość hegemoniczna (*hegemonic masculinity*)** Pojęcie użyte po raz pierwszy przez R.W. Connell. Męskość hegemoniczna to dominująca forma męskości w hierarchii płci. Inne formy męskości i kobiecości są podporządkowane męskości hegemonicznej, ale mogą też jej zagrażać. Dziś w większości społeczeństw zachodnich męskość hegemoniczna jest kojarzona z białym kolorem skóry, heteroseksualnością, małżeństwem, władzą i siłą fizyczną.
- Męskość homoseksualna (*homosexual masculinity*)** W modelu relacji płci R.W. Connell męskość homoseksualna jest napiętnowana i zlokalizowana na samym dole hierarchii męskości. W dominującym kulturowym porządku płci homoseksualiści są często postrzegani jako przeciwieństwo „prawdziwego mężczyzny”, którego ucieleśnieniem jest męskość hegemoniczna.
- Męskość wspólnicza (*complicit masculinity*)** Kategoria związana z pracami R. W. Connell na temat hierarchii płci w społeczeństwie. Męskość wspólnicza odnosi się wielu mężczyzn, którzy sami nie realizują ideału męskości hegemonicznej, ale czerpią korzyści z jej dominacji w patriarchalnym porządku społecznym.
- Miara rozproszenia (*degree of dispersal*)** Zakres lub rozstęp zestawu danych.
- Miara tendencji centralnej (*measure of central tendency*)** Metody obliczania wartości przeciętnych, z których trzy najbardziej popularne to średnia, mediana i modalna.
- Miasto globalne (*global city*)** Miasto, takie jak Londyn, Nowy Jork czy Tokio, które stało się ośrodkiem organizacji nowej światowej gospodarki.
- Międzynarodowa organizacja pozarządowa (*international non-governmental organization*)** Międzynarodowa organizacja powołana na mocy umów między jednostkami lub organizacjami prywatnymi, które do niej należą.
- Międzynarodowa organizacja rządowa (*international governmental organization*)** Międzynarodowa organizacja powołana na mocy traktatów między rządami kilku państw w celu wspólnej pracy w gronie jej członków.
- Mikrosocjologia (*microsociology*)** Badanie ludzkich zachowań w kontekstach interakcji bezpośredniej.
- Miłość romantyczna (*romantic love*)** W odróżnieniu od miłości namiętnej, miłość romantyczna, która pojawiła się w XVIII wieku, opiera się na przekonaniu, że podstawą małżeństwa jest wzajemne zainteresowanie, a nie przyczyny ekonomiczne. Stanowi zapowiedź koncepcji czystej relacji, choć równocześnie pozostaje z nią w konflikcie.
- Miłość współbieżna (*confluent love*)** Miłość czynna i warunkowa, co odróżnia ją od miłości romantycznej „na zawsze”.

Modalna (mode) Liczba, która w danym zbiorze liczb występuje najczęściej. Niekiedy jest to pomocnicza miara tendencji centralnej.

Model wartości dodanej (value-added model of social movements) Opracowany przez Neila Smelsera model etapów rozwoju ruchu społecznego, w którym każdy kolejny etap niesie ze sobą „wartość dodaną” dla ogólnego rozwoju ruchu.

Modernizacja ekologiczna (ecological modernization) Wzrost i rozwój gospodarczy dzięki strategiom uwzględniającym potrzeby ochrony środowiska. Zdaniem zwolenników modernizacji ekologicznej rozwój gospodarczy i ochrona środowiska nie wykluczają się.

Molestowanie seksualne (sexual harassment) Flirt, komentarze lub zachowania o treści seksualnej skierowane do osoby, która sobie tego nie życzy, kontynuowane nawet wtedy, gdy jasno zakomunikuje swoją niechęć.

Monarchia (monarchy) System polityczny, na którego czele stoi jedna osoba, a władza jest przekazywana z pokolenia na pokolenie w jednej rodzinie.

Monogamia (monogamy) Rodzaj związków małżeńskich, w których każda strona może w danym czasie mieć tylko jednego współmałżonka.

Monopol (monopoly) Dominacja jednej firmy w określonym przemyśle.

Monoteizm (monotheism) Wiara w jednego Boga.

Multimedia (multimedia) Połączenie dawniej odrębnych środków przekazu opartych na różnych rozwiązaniach technicznych (na przykład przekazie obrazu i dźwięku) w pojedyncze medium.

Nacjonalizm (nationalism) Zespół przekonań, idei politycznych i ruchów wyrażających poczucie tożsamości z daną wspólnotą narodową oraz ukierunkowanych na realizację interesów tej wspólnoty.

Nadzór (surveillance) Kontrolowanie działań pewnych jednostek lub grup przez inne w celu wymuszenia na nich pożądaných zachowań.

Nanotechnologia (nanotechnology) Nauka i technika konstruowania obwodów elektrycznych i urządzeń o wymiarach (zgodnie z szeroką definicją) mniejszych niż 100 nanometrów (nanometr to jedna miliardowa metra).

Naród (nation) Grupa ludzi związanych silnym poczuciem wspólnoty wartości, takimi cechami kulturowymi jak język i religia oraz historią, uznawaną za wspólną.

Naród bez państwa (nation without state) Przypadki, w których członkowie narodu nie mają suwerennej władzy na ziemiach uważanych przez nich za swoje.

Natura (nature) Pojęcie trudne do zdefiniowania. Dziś zasadniczo rozumie się przez nie środowisko zwierząt, roślin, mórz i lądów – z wyłączeniem świata człowieka. Znaczenie tego terminu zmieniało się kilkakrotnie: wcześniej definiowano je jako zasadniczą istotę rzeczy lub siłę, która steruje życiem.

Nauka (science) W przypadku nauk przyrodniczych systematyczne badanie świata fizycznego. Nauka – w tym socjologia jako przedsięwzięcie naukowe – obejmuje systematyczne porządkowanie danych empirycznych oraz tworzenie perspektyw poznawczych i teorii, służących objaśnianiu tych danych. Działalność naukowa łączy śmiałe sposoby myślenia ze staranną weryfikacją hipotez i idei. Jedną z najważniejszych właściwości odróżniających naukę od innych systemów idei (na przykład systemów religijnych) jest założenie, że *wszystkie* idee naukowe mogą być poddawane krytyce przez członków środowiska naukowego.

Nauka za pośrednictwem internetu (internet-based learning) Działalność edukacyjna prowadzona przy wykorzystaniu internetu.

Neoliberalizm (neoliberalism) Przekonanie ekonomiczne, że wzrost gospodarczy mogą zapewnić jedynie siły wolnorynkowe funkcjonujące w warunkach minimalnej ingerencji ze strony państwa.

Neolokalność (neo-local residence) Tworzenie nowego gospodarstwa domowego za każdym razem, kiedy dziecko weźmie ślub albo osiągnie dorosłość i rozpocznie aktywność gospodarczą.

Nieobecny ojciec (absent father) Ojciec, który w wyniku rozwodu lub innych okoliczności ma słaby kontakt z dziećmi lub w ogóle ich nie widuje.

Niepewność zatrudnienia (job insecurity) Obawy pracowników dotyczące stałości zatrudnienia i własnej roli w zakładzie pracy.

Niepokoje społeczne (social unrest) Etap rozczarowania istniejącym społeczeństwem, który może dać początek bardziej ukierunkowanym zachowaniom zbiorowym i ruchom społecznym.

- Nierówności płciowe** (*gender inequality*) Różnice statusu, władzy i prestiżu kobiet i mężczyzn w grupach i społeczeństwach.
- Niewolnictwo** (*slavery*) Forma stratyfikacji społecznej, w której jedni ludzie są dosłownie własnością innych.
- Normy społeczne** (*social norms*) Reguły zachowania odzwierciedlające i ucieleśniające wartości danej kultury, zalecające jedne zachowania, a zakazujące innych. Normy zawsze opierają się na jakiegoś rodzaju sankcjach, od nieformalnej dezaprobaty do kar fizycznych i egzekucji.
- Nowa kryminologia** (*new criminology*) Nurt zajmujący szczególne miejsce w brytyjskiej kryminologii lat siedemdziesiątych, który uznaje dewiację za celowy wybór jednostki, niekiedy o podłożu politycznym. Zdaniem zwolenników nowej kryminologii przestępczość i dewiację trzeba rozumieć w kontekście relacji władzy i nierówności społecznych.
- Nowa migracja** (*new migration*) Pojęcie odnoszące się do wzorów migracji w Europie po roku 1989. Czynniki „nowej migracji” były koniec zimnej wojny i zburzenie muru berlińskiego, przedłużające się walki etniczne w byłej Jugosławii oraz proces integracji europejskiej. Zjawiska te pociągnęły za sobą zmianę tradycyjnej dynamiki między „krajami pochodzenia” a „krajami docelowymi”.
- Nowa Partia Pracy** (*New Labour*) Reformy wprowadzone przez Tony’ego Blaira po przejęciu przywództwa nad brytyjską Partią Pracy, których celem było otwarcie nowych kierunków rozwoju partii. Jej elementem była udana kampania na rzecz zniesienia czwartej klauzuli programowej, która zobowiązywała partię do dążenia do powszechnej nacjonalizacji przemysłu.
- Nowe ruchy religijne** (*new religious movements*) Wiele różnych grup, kultów oraz sekt religijnych i duchowych, które powstają obok głównych religii. Nowe ruchy religijne obejmują grupy duchowe i samopomocowe należące do ruchu New Age, a także hermetyczne sekty, jak wyznawcy Hare Kryszny.
- Nowe ruchy społeczne** (*new social movements*) Zespół ruchów społecznych, które powstały w społeczeństwach zachodnich w latach sześćdziesiątych XX wieku, między innymi feminizm, ruch na rzecz ochrony środowiska, ruch antynuklearny i antyglobalistyczny. Od wcześniejszych ruchów społecznych różni je skupienie na nowych problemach społecznych, luźna forma organizacyjna, zaangażowanie klasy średniej oraz stosowanie metod pokojowych. Nowe ruchy społeczne mają odzwierciedlać postmaterialne wartości, które doszły do głosu w stosunkowo zamożnych krajach po 1945 roku.
- Nowoczesność** (*modernity*) Okres po europejskim oświeceniu z połowy XVIII wieku, który charakteryzuje sekularyzacja, racjonalizacja, demokratyzacja, indywidualizm oraz narodziny myśli naukowej.
- Nowy rasizm** (*new racism*) Poglądy rasistowskie nazywane też rasizmem kulturowym, oparte nie na podkreślaniu różnic biologicznych, ale kulturowych i religijnych.
- Obowiązki domowe** (*housework*) Nieodpłatna praca wykonywana głównie przez kobiety w domu i obejmująca takie czynności, jak gotowanie, sprzątanie i zakupy.
- Obserwacja uczestnicząca** (*participant observation*) Metoda badawcza szeroko stosowana w socjologii i antropologii, w której badacz uczestniczy w działaniach podejmowanych przez badaną grupę lub społeczność.
- Obywatel** (*citizen*) Członek społeczności politycznej, który w związku z tą przynależnością ma określone prawa i obowiązki.
- Obywatelstwo ekologiczne** (*ecological citizenship*) Stosunkowo nowe rozwinięcie idei obywatelstwa, obejmujące prawa i obowiązki ludzi wobec środowiska naturalnego lub przyrody.
- Oczekiwana długość życia** (*life expectancy*) Liczba lat, którą przeżyje przeciętny człowiek od momentu narodzin. Pojęcie to odnosi się w szczególności do liczby lat, jaką ma przed sobą noworodek, jeśli wzory umieralności dominujące w momencie jego narodzin pozostaną niezmiennie przez cały okres jego życia, niezależnie od płci dziecka.
- Odchylenie standardowe** (*standard deviation*) Miara rozstępu liczb w danym zbiorze.
- Odnowa miast** (*urban renewal*) Ożywienie zdegradowanych obszarów miejskich za pomocą takich procesów, jak nowe wykorzystanie gruntów i istniejących budynków, poprawa jakości środowiska miejskiego, lepsze zarządzanie terenami lokalnymi przy udziale mieszkańców oraz wykorzystanie środków publicznych w celu rewitalizacji obszaru i przyciągnięcia dalszych inwestycji prywatnych.
- Oligopol** (*oligopoly*) Dominacja niewielkiej liczby firm w określonym przemyśle.

Organizacja (*organization*) Wielka grupa jednostek powiązanych określonymi relacjami władzy. W społeczeństwach uprzemysłowionych istnieje wiele typów organizacji, które decydują o różnych aspektach naszego życia. Nie wszystkie organizacje są w ścisłym sensie biurokratyczne, ale rozwój organizacji jest dość blisko powiązany z biurokratyzacją.

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (*Organization for Economic Co-operation and Development*, OECD) Organizacja międzynarodowa z siedzibą w Paryżu, utworzona w 1961 roku w celu zastąpienia powojennej Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OECC). OECD wspiera państwa członkowskie w osiąganiu „zrównoważonego rozwoju gospodarczego” i zatrudnienia.

Organizmy modyfikowane genetycznie (*genetically modified organisms*, GMO) Rośliny, w tym rośliny uprawne, wyprodukowane przy zastosowaniu manipulacji genetycznej.

Orientacja seksualna (*sexual orientation*) Kierunek popędu seksualnego i emocjonalnego człowieka.

Outsourcing (*outsourcing*) Zlecanie jednostkom zewnętrznym zadań, wcześniej wykonywanych w obrębie firmy. Outsourcing może dotyczyć prostych prac, jak produkcja jednej z części produktu, lecz niekiedy obejmuje całe działy przedsiębiorstw, na przykład pełną obsługę w zakresie IT.

Panika moralna (*moral panic*) Pojęcie spopularyzowane przez Stanleya Cohena, opisujące wywołaną przez media niewspółmierną reakcję społeczeństwa na określoną grupę społeczną lub rodzaj zachowań, które mają być znakiem ogólnego rozpadu społeczeństwa. Panika moralna powstaje często wokół stosunkowo trywialnych zdarzeń dotyczących niewielkiej liczby osób.

Panowanie (*authority*) W ślad za Maxem Weberem wielu socjologów uważa, że panowanie to władza sprawowana prawomocnie przez jedną osobę lub grupę nad drugą. Element prawomocności jest kluczowy dla pojęcia panowania i odróżnia je od ogólniejszej koncepcji władzy. Władzę można sprawować siłą lub przemocą. Natomiast panowanie polega na przyzwoleniu rządzonych, by dana osoba lub grupa wydawała im nakazy i polecenia.

Państwo (*state*) Aparat polityczny (instytucje rządowe oraz urzędnicy służb cywilnych) sprawujący na danym terytorium władzę opartą na prawie i możliwości użycia siły. Nie wszystkie społeczeństwa mają swoje państwa. W kulturach łowców i zbieraczy oraz małych społeczeństwach rolniczych nie istnieją instytucje państwowe. Powstanie państwa stanowiło przełom w historii ludzkości, ponieważ związana z nim centralizacja władzy politycznej tworzy nową dynamikę procesów zmiany społecznej.

Państwo autorytarne (*authoritarian state*) System polityczny, w którym potrzeby i interesy państwowe mają pierwszeństwo przed potrzebami i interesami zwykłych obywateli, w związku z czym ich udział w życiu politycznym jest poważnie ograniczony lub całkiem wykluczony.

Państwo narodowe (*nation-state*) Typowy dla świata nowoczesnego rodzaj państwa, którego rząd sprawuje suwerenną władzę na określonym terytorium, a masy ludności są obywatelami uważającymi się za członków jednego narodu. Państwa narodowe są ściśle związane z narodzinami nacjonalizmu, mimo że nacjonalistyczne sentymenty nie zawsze pokrywają się z granicami istniejących współczesnie państw narodowych. Państwa narodowe pierwotnie powstały w ramach systemu państw narodowych, który został zapoczątkowany w Europie, a obecnie obejmuje cały świat.

Państwo opiekuńcze (*welfare state*) System polityczny zapewniający obywatelom szeroki zakres świadczeń społecznych.

Partia (*party*) Grupa jednostek, które współpracują ze sobą ze względu na wspólne pochodzenie, cele i interesy. Według Maxa Webera partia jest obok klasy i statusu czynnikiem stratyfikacji społecznej.

Partia polityczna (*political party*) Organizacja stworzona w celu uzyskania władzy w wyborach i wykorzystywania jej dla realizacji konkretnego programu.

Patologia (*pathologies*) Nauka o naturze chorób, ich przyczynach, procesach, rozwoju i skutkach.

Patriarchat (*patriarchy*) Dominacja mężczyzn nad kobietami. Wszystkie znane społeczeństwa są patriarchalne, chociaż stopień i charakter władzy sprawowanej przez mężczyzn bywa różny. Jednym z głównych celów ruchów kobiecych w społeczeństwach nowoczesnych jest walka z istniejącymi instytucjami patriarchalnymi.

Patrylinearność (*patrilineality*) System pokrewieństwa, w którym dziecko włącza się do rodu ojca.

Patrylokalność (*patrilocality*) Systemy rodzinne, w których po ślubie żona ma zamieszkać w pobliżu rodziny męża.

- Pauperyzacja** (*pauperization*) Ubożenie, biednienie. Marks określał tym pojęciem postępujący proces ubożenia klasy robotniczej w stosunku do klasy kapitalistów.
- Pierwszy Świat** (*First World*) Grupa państw narodowych posiadających dojrzałą gospodarkę przemysłową opartą na produkcji kapitalistycznej.
- Piętno** (*stigma*) Każda cecha fizyczna bądź społeczna uznawana za upośledzającą.
- Piśmienność** (*literacy*) Umiejętność czytania i pisania.
- Plastyczna seksualność** (*plastic sexuality*) Seksualność uwolniona od wymogu reprodukcji i kształtowana przez jednostkę.
- Pluralizm kulturowy** (*cultural pluralism*) Współistnienie na takich samych warunkach różnych subkultur w jednym społeczeństwie.
- Płeć biologiczna** (*sex*) Różnice anatomiczne między mężczyznami a kobietami. Socjologowie często rozróżniają płeć biologiczną i płeć kulturową. Płeć biologiczna odnosi się do cech fizycznych; płeć kulturowa dotyczy społecznie wyuczonych sposobów zachowań. Podziały ze względu na płeć biologiczną i kulturową nie zawsze się pokrywają. Ktoś może na przykład być fizycznie mężczyzną, ale czasami przyjmować tożsamość kobiety.
- Płeć kulturowa** (*gender*) Społeczne oczekiwania dotyczące zachowań odpowiednich dla osób danej płci biologicznej. Płeć kulturowa nie odnosi się do cech fizycznych, różniących mężczyzn i kobiety, ale do społecznie ukształtowanych oznak męskości i kobiecości. W ostatnich latach badania kulturowych relacji płci stały się jednym z najważniejszych obszarów dociekań socjologicznych, chociaż dawniej poświęcano im niewiele uwagi.
- Płodność potencjalna** (*fecundity*) Liczba dzieci, jaką fizjologicznie są w stanie urodzić kobiety.
- Podejście dramaturgiczne** (*dramaturgical analysis*) Podejście w badaniach interakcji społecznej oparte na metaforze teatralnej.
- Podklasa** (*underclass*) Najniższa klasa w systemie klasowym. Często należą do niej ludzie pochodzący z mniejszości etnicznych.
- Podział pracy** (*division of labour*) Podział systemu produkcji na wyspecjalizowane zadania i zawody, czemu towarzyszy powstanie współzależności ekonomicznej. We wszystkich społeczeństwach istnieje, choćby elementarny, podział pracy, szczególnie na zadania dla mężczyzn i kobiet. W wyniku uprzemysłowienia podział pracy stał się dużo bardziej złożony niż w jakimkolwiek wcześniejszym systemie produkcji. W nowoczesnym świecie osiągnął skalę międzynarodową.
- Podział zasobów** (*resource allocation*) Sposób, w jaki różne zasoby społeczne i materialne są rozdzielone i wykorzystywane przez poszczególne grupy społeczne oraz inne segmenty społeczeństwa.
- Podzielane znaczenia** (*shared understandings*) Podzielane przez ludzi założenia, pozwalające im porozumiewać się bez przeszkód.
- Pokolenie** (*generation*) Ogół jednostek urodzonych i żyjących w tym samym czasie. O przynależności do pokolenia decyduje nie tylko rok urodzenia, lecz także wspólnota doświadczeń, kształtowanych przez konkretne społeczeństwo.
- Pole** (*field*) W ujęciu Pierre'a Bourdieu społeczne konteksty, w których ludzie rywalizują o przewagę konkurencyjną i dominację, wykorzystując różne formy kapitału. W każdym polu obowiązują określone reguły, na przykład w polu sztuki i kultury panują zupełnie inne reguły niż w polu biznesu.
- Poliandria** (*polyandry*) Rodzaj małżeństwa, w którym kobieta może mieć równocześnie dwóch lub więcej mężów.
- Poligamia** (*polygamy*) Rodzaj małżeństwa, w którym można mieć równocześnie dwóch lub więcej partnerów.
- Poligynia** (*polygyny*) Rodzaj małżeństwa, w którym mężczyzna może mieć równocześnie więcej niż jedną żonę.
- Politeizm** (*polytheism*) Wiara w dwóch lub więcej bogów.
- Polityka** (*politics*) Środki sprawowania bądź kontestacji władzy w celu wywierania wpływu na charakter i treść rządów. Sfera polityczna obejmuje nie tylko działalność członków rządu, lecz także działania oraz konkurencyjne interesy wielu innych grup i jednostek.
- Ponowoczesność** (*postmodernism*) Przekonanie, że społeczeństwem nie rządzi historia ani postęp. Społeczeństwo ponowoczesne jest bardzo pluralistyczne i zróżnicowane, a jego rozwojem nie kieruje już żadna „wielka narracja”.

- Populacja** (*population*) W kontekście badań socjologicznych badana grupa ludzi.
- Postfordyzm** (*post-fordism*) Ogólne pojęcie stosowane w odniesieniu do przejścia od masowej produkcji przemysłowej opartej na metodach fordyzmu do bardziej elastycznych form produkcji, promujących innowacyjność i obliczonych na zaspokajanie popytu na produkty dostosowane do potrzeb indywidualnego klienta.
- Poststrukturalizm** (*poststructuralism*) Podejście w naukach społecznych wywodzące się z lingwistyki i spopularyzowane na gruncie socjologii przez Michela Foucaulta. Poststrukturaliści odrzucają koncepcję, że możliwe jest odkrycie prawd absolutnych o świecie, przekonując, że pluralistyczne interpretacje rzeczywistości są nieuniknione.
- Potrzeba bliskości** (*compulsion of proximity*) Odczuwana przez jednostki potrzeba interakcji bezpośredniej, twarzą w twarz.
- Pozycja społeczna** (*social position*) Społeczna tożsamość jednostki w danej grupie lub społeczeństwie. Pozycje społeczne mogą mieć charakter ogólny (na przykład pozycje związane z rolami płciowymi) lub bardziej konkretny (pozycje zawodowe).
- Pozytywizm** (*positivism*) W socjologii pogląd, zgodnie z którym świat społeczny należy badać według zasad obowiązujących w naukach przyrodniczych. Podejście pozytywistyczne w socjologii zakłada, że poprzez staranną obserwację, porównania i doświadczenia można sformułować wiedzę obiektywną.
- Praca** (*work*) Działalność człowieka polegająca na przetwarzaniu przyrody w celu przetrwania. Praca to nie tylko płatne zatrudnienie. W kulturach tradycyjnych istniały jedynie zaczątki systemu monetarnego i bardzo niewielu ludzi pracowało za pieniądze. W społeczeństwach nowoczesnych wciąż istnieje wiele rodzajów pracy, które nie są bezpośrednio wynagradzane finansowo, jak na przykład obowiązki domowe.
- Pracownik z portfolio** (*portfolio worker*) Pracownik posiadający wiele różnych umiejętności i kwalifikacji, dzięki czemu łatwo może zmieniać pracę.
- Prawomocność** (*legitimacy*) Dany porządek polityczny jest prawomocny, jeżeli rządzeni uznają go za sprawiedliwy i uzasadniony.
- Prewencja sytuacyjna** (*situational crime prevention*) Strategia prewencyjna skupiona na tworzeniu środowisk i społeczności odpornych na przestępczość dzięki ograniczeniu możliwości popełniania w nich przestępstw. Opiera się na zasadach nadzoru i technikach ochrony obiektów.
- Problemy środowiskowe** (*environmental issues*) Wszystkie aspekty życia społecznego, obejmujące zarówno relacje społeczne, jak i zjawiska przyrodnicze, w których nie uczestniczą ludzie. Kwestie środowiskowe można interpretować jako hybrydy społeczeństwa i świata przyrody.
- Produkcja elastyczna** (*flexible production*) Proces, w którym komputery projektują produkty dostosowane do indywidualnych preferencji klientów na rynek masowy.
- Produkcja grupowa** (*group production*) Produkcja zorganizowana wokół pracy małych zespołów zamiast pojedynczych pracowników.
- Produkcja masowa** (*mass production*) Maszynowa produkcja długich serii towarów. Produkcja masowa była jednym z efektów rewolucji przemysłowej.
- Produkt krajowy brutto, PKB** (*gross domestic product, GDP*) Wszystkie towary i usługi wyprodukowane oficjalnie przez gospodarkę kraju w danym roku, niezależnie od tego, kto jest właścicielem czynników produkcji.
- Produkt narodowy netto, PNN** (*gross national income, GNI*) PKB powiększone o dochody netto z tytułu własności poza granicami kraju (odsetki, renty, dywidendy i zyski).
- Profanum** (*profane*) To co należy do zwykłej, codziennej rzeczywistości.
- Proletariat** (*proletariat*) W terminologii Karola Marksa klasa robotnicza w systemie kapitalistycznym.
- Prorok** (*prophet*) Przywódca religijny, który przyciąga wyznawców swoją interpretacją świętych tekstów.
- Prostytucja** (*prostitution*) Sprzedaż usług seksualnych.
- Próba kontrolna** (*controls*) Statystyczne lub doświadczalne metody utrzymywania określonych zmiennych na stałym poziomie w celu zbadania przyczynowego wpływu innych zmiennych.
- Próba losowa** (*random sampling*) Próba dobrana w taki sposób, żeby prawdopodobieństwo znalezienia się w niej każdego członka populacji było jednakowe.
- Próba reprezentatywna** (*representative sample*) Próba większej populacji będąca jej statystycznym odwzorowaniem.

- Próba uznaniowa** (*convenience sample*) Próba dobrana arbitralnie na podstawie dostępności respondentów, bez rygorystycznej dbałości o reprezentatywność. Wykorzystywana w wielu stosowanych badaniach społecznych.
- Przedsiębiorca** (*entrepreneur*) Osoba, która zakłada lub posiada firmę i ponosi osobistą odpowiedzialność za związane z tym ryzyko oraz potencjalne zyski.
- Przejście demograficzne** (*demographic transition*) Interpretacja zmian demograficznych, zgodnie z którą po osiągnięciu przez dane społeczeństwo pewnego poziomu ekonomicznego stosunek urodzeń i zgonów stabilizuje się. W krajach nieuprzemysłowionych równowaga między urodzeniami a zgonami utrzymuje się na mniej więcej stałym poziomie, gdyż wzrost populacji ograniczają choroby, wojny i brak żywności. W społeczeństwach nowoczesnych równowaga wynika natomiast z ekonomicznie motywowanej kontroli liczby potomstwa.
- Przejście zdrowotne** (*health transition*) Zmiana głównego czynnika śmiertelności z ostrych chorób zakaźnych na chroniczne choroby niezakaźne. W krajach uprzemysłowionych, gdzie dokonało się przejście zdrowotne, choroby zakaźne, jak gruźlica, cholera czy malaria, zostały praktycznie wyeliminowane, a najczęstszą przyczyną zgonów są choroby chroniczne, jak nowotwory i choroby serca.
- Przeniesienie** (*displacement*) Przekierowanie idei lub emocji z ich właściwego źródła na inny obiekt.
- Przestępczość** (*crime*) Wszelka działalność, która jest sprzeczna z prawem ustanowionym przez władzę polityczną. Na ogół myślimy o „przestępcach” jako o odrębnej kategorii społecznej, ale w rzeczywistości niewiele jest osób, które nigdy w życiu w taki czy inny sposób nie złamały prawa. Prawo stanowi władza państwowa, ale powszechnie wiadomo, że sprawujący ją ludzie w niektórych okolicznościach również angażują się w działalność przestępczą.
- Przestępczość białych kołnierzyków** (*white-collar crime*) Działalność przestępcza urzędników, biznesmenów i inteligencji.
- Przestępczość korporacyjna** (*corporate crime*) Przestępstwa popełniane przez wielkie przedsiębiorstwa. Przykłady takich przestępstw to zanieczyszczanie środowiska, zamieszczanie nieprawdziwych treści w reklamach oraz łamanie przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy.
- Przestrzeń prywatna** (*personal space*) Przestrzeń fizyczna, którą jednostki utrzymują między sobą a innymi, począwszy od przestrzeni intymnej w przypadku bliskiej relacji, przez dystans prywatny, dystans społeczny w oficjalnych zdarzeniach interakcyjnych, aż do dystansu publicznego zachowywanego przez osoby występujące przed publicznością.
- Przyczynowość** (*causation*) Przyczynowy wpływ jednego czynnika na inny. W socjologii do czynników przyczynowych należą podawane przez jednostki powody ich działań oraz wpływające na ich zachowanie czynniki zewnętrzne.
- Przymus społeczny** (*social constraint*) Pojęcie odnoszące się do faktu, że grupy i społeczeństwa, których jesteśmy częścią, warunkują nasze zachowania. Według Émile’a Durkheima przymus społeczny jest jedną z cech wyróżniających „fakty społeczne”.
- Psychopata** (*psychopath*) Specyficzny typ osobowości. Jednostki psychopatyczne nie odróżniają dobra od zła i nie dbają o innych tak jak większość ludzi.
- Pustynnienie** (*desertification*) Przypadki skrajnego wyjałowienia gleby i powstania na wielkich obszarach warunków przypominających pustynne.
- Pytania o rozwój wypadków** (*developmental questions*) Pytania, jakie stawiają socjologowie, dociekając źródeł i ścieżki rozwoju instytucji społecznych.
- Pytania o stan faktyczny** (*factual questions*) Pytania dotyczące rzeczywistości (a nie kwestii teoretycznych lub moralnych).
- Pytania porównawcze** (*comparative questions*) Pytania dotyczące porównań między różnymi kontekstami społecznymi lub zestawiania kontrastujących przykładów z różnych społeczeństw dla celów teorii lub badań socjologicznych.
- Pytania teoretyczne** (*theoretical questions*) Pytania stawiane przez socjologów w celu wyjaśnienia określonego zespołu zdarzeń. Stawianie pytań teoretycznych pozwala generalizować wiedzę o życiu społecznym.
- Racjonalizacja** (*rationalization*) Pojęcie używane przez Maxa Webera w odniesieniu do rosnącej dominacji w świecie społecznym procesów starannej kalkulacji i organizacji z zastosowaniem abstrakcyjnych reguł i procedur.

- Rasa** (*race*) Układ relacji społecznych, pozwalający klasyfikować jednostki lub grupy ze względu na cechy uwarunkowane biologicznie i na tej podstawie przypisywać im różne właściwości i zdolności.
- Rasizm** (*racism*) Przypisywanie wyższości bądź niższości populacjom o wspólnych dziedzicznych cechach fizycznych. Rasizm jest uprzedzeniem dotyczącym fizycznych różnic między ludźmi. Postawy rasistowskie umocniły się w okresie ekspansji kolonialnej Zachodu, ale opierają się na mechanizmach powstawania uprzedzeń i dyskryminacji działających w wielu kontekstach społecznych.
- Rasizm instytucjonalny** (*institutional racism*) Wpisane w strukturę istniejących organizacji społecznych wzory dyskryminacji etnicznej.
- Realizm krytyczny** (*critical realism*) Podejście do nauki, postulujące istnienie obiektywnej rzeczywistości zewnętrznej, która poddaje się badaniu (co odróżnia je od konstrukcjonizmu społecznego). Realści krytyczni uważają, że zadaniem nauki jest ujawnianie ukrytych przyczyn obserwowalnych wydarzeń, które to przyczyny zwykle nie są bezpośrednio obserwowalne.
- Realizm nowej lewicy** (*Left realism*) Nurt kryminologii spopularyzowany w latach osiemdziesiątych przez Jocka Younga, koncentrujący się na ofiarach przestępstw i nawołujący do praktycznego zaangażowania się kryminologów w kwestie kontroli przestępczości i polityki społecznej.
- Realizm nowej prawicy** (*Right realism*) Nurt kryminologii wyrastający z teorii kontroli i konserwatyzmu politycznego. Łączy postrzeganą eskalację przestępczości, także wśród młodocianych sprawców, z degeneracją moralną i kryzysem poczucia odpowiedzialności indywidualnej. Zdaniem prawicowych realistów przestępczość i dewiacja stanowią patologię indywidualną – zespół destruktywnych, nielegalnych zachowań, świadomie wybieranych i popełnianych z pobudek egoistycznych oraz świadczących o braku samokontroli i moralności. Prawicowi realści podchodzą z lekceważeniem do „teoretycznych” perspektyw w badaniach przestępczości.
- Recydywa** (*recidivism*) Powtórne popełnienie przestępstwa przez jednostkę wcześniej uznaną za winną przestępstwa.
- Recykling urbanistyczny** (*urban recycling*) Renowacja podupadających dzielnic przez stosowanie zachęt do odnawiania starych budynków i budowy nowych na terenach uprzednio zabudowanych, nie zaś na nowych gruntach.
- Refleksyjność** (*reflexivity*) Powiązania między wiedzą a życiem społecznym. Nasza wiedza o społeczeństwie może wpływać na nasze działania. Na przykład zapoznanie się z wynikami badań, z których wynika, że dana partia ma wysokie poparcie, może spowodować, że dana jednostka również poprze tę partię.
- Regionalizacja** (*regionalization*) Podział czasu i przestrzeni pozwalający sprowadzić działania na poziom lokalny albo podział życia społecznego i gospodarczego na większe regiony lub strefy wewnątrz państwa lub ponad granicami państw.
- Regulacja mediów** (*media regulation*) Zastosowanie prawnych środków kontroli własności mediów i treści przez nie przekazywanych.
- Reinkarnacja** (*reincarnation*) Odrodzenie się duszy w innym ciele lub innej formie. Wiara w reinkarnację jest kojarzona przede wszystkim z hinduizmem i buddyzmem.
- Religia** (*religion*) Zespół wyznawanych przez członków danej społeczności wierzeń, związanych z symbolami wzbudzającymi respekt i podziw oraz rytualnymi praktykami, w które angażują się członkowie społeczności. Religie nie zawsze oznaczają wiarę w istoty nadprzyrodzone. Różnica między religią a magią bywa mało uchwytana, ale na ogół przyjmuje się, że magię praktykują jednostki, natomiast religia wiąże się z obrzędowością zbiorową.
- Religie etyczne** (*ethical religions*) Religie opierające się na etycznym wezwaniu wielkiego nauczyciela (jak Budda czy Konfucjusz), nie zaś wierze w istoty ponadnaturalne.
- Reprodukcja kulturowa** (*cultural reproduction*) Przekazywanie kolejnym pokoleniom wartości i norm kulturowych. Reprodukacja kulturowa odnosi się do mechanizmów, dzięki którym możliwe jest zachowanie ciągłości doświadczenia kulturowego. Do głównych mechanizmów reprodukcji kulturowej w nowoczesnym świecie należy proces edukacji szkolnej, realizujący również ukryty program nauczania, na który składają się zachowania przyswajane przez jednostki w szkole w sposób nieformalny.
- Rewolucja** (*revolution*) Proces zmiany politycznej zachodzący dzięki masowemu ruchowi społecznemu przez obalenie przemocą istniejącego reżimu i utworzenie nowego rządu. Rewolucja różni się od

zamachu stanu, gdyż jest ruchem masowym i prowadzi do znacznej lub całkowitej zmiany systemu politycznego. Zamach stanu to przejęcie z pomocą wojska władzy przez jednostki, które zajmują miejsce dotychczasowych przywódców politycznych, lecz nie dokonują większych zmian w istniejącym systemie sprawowania władzy. Rewolucje różnią się też od rebelii, które mają na celu obalenie istniejącej władzy politycznej, ale jedynie przez wymianę ludzi, nie zaś zmianę samej struktury politycznej.

Rewolucja przemysłowa (*industrial revolution*) Szeroki zakres przemian społecznych i gospodarczych towarzyszących powstaniu nowoczesnego przemysłu. Rewolucja przemysłowa w połowie XVIII wieku rozpoczęła długotrwały proces uprzemysłowienia.

Rodzina (*family*) Grupa jednostek związanych ze sobą przez więzy krwi, małżeństwo lub adopcję, tworząca jednostkę ekonomiczną, której dorośli członkowie ponoszą odpowiedzialność za wychowanie dzieci. We wszystkich znanych społeczeństwach istnieje jakiś system relacji rodzinnych, chociaż mogą one być bardzo różne. Podstawowym modelem rodziny w nowoczesnych społeczeństwach jest rodzina nuklearna, ale istnieje też wiele form rodziny poszerzonej.

Rodzina binuklearna (*binuclear family*) Grupa rodzinna, w której rodzice dziecka po rozstaniu mieszkają w dwóch osobnych domach i oboje uczestniczą w wychowaniu dziecka.

Rodzina nuklearna (*nuclear family*) Grupa rodzinna złożona z matki, ojca (lub jednej z tych osób) i będących na ich utrzymaniu dzieci.

Rodzina poszerzona (*extended family*) Grupa rodzinna obejmująca oprócz pary i jej dzieci także bliskich krewnych, żyjąca pod jednym dachem lub pozostająca w ciągłych bliskich stosunkach.

Rodzina zrekonstruowana (*reconstituted family*) Rodzina, w której przynajmniej jedna z osób dorosłych ma dzieci z poprzedniego związku, mieszkające w domu lub w pobliżu.

Rola chorego (*sick role*) Pojęcie amerykańskiego funkcjonalisty Talcotta Parsonsa, opisujące wzory zachowań podejmowane przez osobę chorą w celu zminimalizowania obciążenia, jakim jest jej choroba dla innych.

Rola społeczna (*social role*) Zachowania, których oczekuje się od jednostki zajmującej określoną pozycję społeczną. Pojęcie roli społecznej wywodzi się z teatru i nawiązuje do ról odgrywanych przez aktorów w przedstawieniu. W każdym społeczeństwie jednostki grają wiele różnych ról społecznych w zależności od kontekstu swojego działania.

Role płciowe (*gender roles*) Role społeczne przypisane każdej z płci i uznawane za męskie lub kobiece.

Rozmowa (*talk*) Dyskusje i wymiany słowne w toku życia codziennego. Rozmowa jako przedmiot poznania budzi coraz większe zainteresowanie socjologów, szczególnie etnometodologów.

Różnorodność biologiczna (*biodiversity*) Zróżnicowanie gatunków i odmian form żywych.

Ruch New Age (*New Age movement*) Ogólna nazwa opisująca szeroki wachlarz przekonań i praktyk odwołujących się do wewnętrznej duchowości. Przykładami aktywności w ramach ruchu New Age są pogaństwo, wschodni mistycyzm, szamanizm, alternatywne formy uzdrawiania i astrologia.

Ruch społeczny (*social movement*) Zbiorowe starania o realizację wspólnego interesu lub celu, podejmowane poza sferą oficjalnych instytucji politycznych. Ruchy społeczne starają się wywołać lub zablokować proces zmiany społecznej i zazwyczaj działają w opozycji do organizacji, których celom i zapatrywaniom się sprzeciwiają. Niemniej jednak te ruchy, którym uda się uzyskać władzę, podlegają instytucjonalizacji i same często zmieniają się w organizacje.

Ruchliwość międzypokoleniowa (*intergenerational mobility*) Ruch w górę lub w dół hierarchii społecznej w kolejnych pokoleniach.

Ruchliwość pionowa (*vertical mobility*) Ruch w górę lub w dół hierarchii społecznej.

Ruchliwość pozioma (*lateral mobility*) Przemieszczanie się jednostek z jednej części kraju do drugiej lub z jednego kraju do drugiego.

Ruchliwość społeczna (*social mobility*) Przemieszczanie się jednostek lub grup między różnymi statusami społeczno-ekonomicznymi. Ruchliwość pionowa to ruch w górę bądź w dół hierarchii społecznej. Ruchliwość pozioma to fizyczne przemieszczanie się jednostek lub grup z regionu do regionu. W analizach ruchliwości pionowej socjologowie rozróżniają ruchliwość jednostek w ramach ich własnej kariery życiowej i zmiany w porównaniu z pozycją społeczną ich rodziców.

Ruchliwość wewnątrzpokoleniowa (*intragenerational mobility*) Ruch w górę lub w dół hierarchii społecznej w obrębie życiowej kariery danej jednostki.

- Ruchy afirmujące świat (*world-affirming movements*) Ruchy religijne pomagające swoim wyznawcom lepiej radzić sobie w życiu przez wyzwalanie ich wewnętrznego potencjału.
- Ruchy odrzucające świat (*world-rejecting movements*) Ruchy religijne, z natury hermetyczne, krytyczne wobec świata zewnętrznego i stawiające wiele wymagań swoim członkom.
- Ruchy przystosowawcze (*world-accommodating movements*) Ruchy religijne podkreślające większe znaczenie wewnętrznego życia religijnego i czystości duchowej w porównaniu ze sprawami tego świata.
- Rytuały (*rituals*) Sformalizowane zachowania regularnie podejmowane przez członków danej grupy lub społeczności. Jednym z głównych kontekstów praktyk rytualnych jest religia, ale zachowania rytualne nie są bynajmniej ograniczone do tej sfery. Większość grup ma pewnego rodzaju rytuały.
- Ryzyko wytworzone (*manufactured risk*) Niebezpieczeństwa spowodowane ingerencją ludzkiej wiedzy i technologii w środowisko naturalne. Przykładami ryzyka wytworzonego przez człowieka są globalne ocieplenie i żywność modyfikowana genetycznie.
- Ryzyko zewnętrzne (*external risk*) Zagrożenia, jakie niesie środowisko naturalne, niezwiązane z działalnością człowieka. Przykłady ryzyka zewnętrznego to susze, trzęsienia ziemi, klęski głodu i burze.
- Rząd (*government*) Systematyczna realizacja celów politycznych, decyzji i spraw państwowych przez urzędników aparatu politycznego. Możemy mówić o procesie rządzenia lub o rządzie, czyli władzy politycznej złożonej z urzędników nadzorujących realizację celów politycznych. W przeszłości na czele niemal wszystkich rządów stali monarchowie lub cesarze, natomiast w społeczeństwach nowoczesnych władze polityczne są wybieralne, a urzędnicy mianowani na podstawie doświadczenia i kwalifikacji.
- Sacrum (*sacred*) To co wzbudza podziw i respekt wyznawców określonych idei religijnych.
- Samoświadomość (*self-consciousness*) Świadomość własnej niepowtarzalnej tożsamości społecznej jako osoby odrębnej od innych. Ludzie nie rodzą się z samoświadomością, lecz uczą się jej w wyniku wczesnej socjalizacji. Nauka mówienia stanowi ważny element procesu, w którym dziecko uczy się być samoświadomą istotą.
- Sankcja (*sanction*) Sposób nagradzania lub karania mający na celu utrwalenie pożądanych zachowań.
- Scena (*front region*) Miejsce, gdzie jednostki starają się odegrać przed innymi określone „przedstawienie”.
- Seksualność (*sexuality*) Szerokie pojęcie odnoszące się do cech i zachowań seksualnych ludzi.
- Sekta (*sect*) Ruch religijny zrywający z ortodoksyjną religią.
- Sekularyzacja (*secularization*) Spadek znaczenia religii. Nowoczesne społeczeństwa są coraz mocniej zsekularyzowane, ale ustalenie stopnia sekularyzacji jest sprawą bardzo złożoną. Sekularyzacja może odnosić się do poziomu zaangażowania w organizacje religijne (na przykład uczestnictwa w mszach), pozycji społecznej i ekonomicznej organizacji religijnych lub siły indywidualnej religijności.
- Sfera publiczna (*public sphere*) Idea kojarząca się z nazwiskiem niemieckiego socjologa Jürgena Habermasa. Sfera publiczna to obszar dyskursu publicznego i wymiany poglądów w nowoczesnym społeczeństwie.
- Sieć (*network*) Zespół nieformalnych i formalnych więzi społecznych, które łączą ludzi ze sobą.
- Siwienie populacji (*greying*) Pojęcie stosowane dla podkreślenia, że coraz większa część populacji jest w starszym wieku.
- Socjalizacja (*socialization*) Procesy społeczne, w których dzieci przyswajają normy i wartości społeczne oraz uzyskują poczucie własnej tożsamości. Szczególnie ważne są procesy socjalizacji przebiegające w dzieciństwie, ale socjalizacja trwa w pewnym stopniu przez całe życie. Żadna jednostka ludzka nie jest całkiem obojętna na reakcje otaczających ją ludzi, które wpływają na jej zachowania, kształtując je w każdej fazie biegu życia.
- Socjalizacja pierwotna (*primary socialization*) Proces poznawania przez dziecko norm kulturowych społeczeństwa, w którym przyszło na świat. Socjalizacja pierwotna odbywa się zazwyczaj w rodzinie.
- Socjalizacja płciowa (*gender socialization*) Inaczej socjalizacja do ról związanych z płcią. Sposób, w jaki jednostki rozwijają różne cechy płciowe w procesie socjalizacji.
- Socjologia (*sociology*) Badanie grup i społeczeństw ludzkich, ze szczególnym uwzględnieniem społeczeństw uprzemysłowionych. Socjologia należy do nauk społecznych, do których zaliczają się również antropologia, ekonomia, nauki polityczne i geografia społeczna. Nie istnieją wyraźne rozgraniczenia między poszczególnymi naukami społecznymi i wszystkie mają częściowo wspólne zainteresowania, pojęcia i metody.

- Socjologia ciała (*sociology of the body*) Nurt socjologii dotyczący wpływu czynników społecznych na nasze ciała. Na przykład zdrowie i chorobę określają czynniki społeczne i kulturowe.
- Socjologia dewiacji (*sociology of deviance*) Nurt socjologii zajmujący się badaniem zachowań dewiacyjnych i dociekaniem, dlaczego pewne zachowania są uznawane za dewiacyjne.
- Socjologia interpretatywna (*interpretative sociology*) Kilka podejść w badaniach nad społeczeństwem, między innymi interakcjonizm symboliczny i fenomenologia, analizujących znaczenia przypisywane życiu społecznemu przez jego uczestników.
- Solidarność organiczna (*organic solidarity*) W teorii Émile'a Durkheima spójność społeczna, która pojawia się w społeczeństwie funkcjonującym jako zintegrowana całość.
- Solidarność społeczna (*solidarity*) W teorii Émile'a Durkheima wewnętrzne siły spójności społecznej. W bardziej ogólnym znaczeniu, pojęcie często stosowane przez lewicę w odniesieniu do świadomości rodzącej się klasy, która walczy z wyzyskiem – na przykład solidarność klasy robotniczej.
- Spojrzenie medyczne (*medical gaze*) W nowoczesnej medycynie zdystansowana postawa specjalistów w zakresie medycyny przy badaniu i leczeniu chorych.
- Społeczeństwa łowców i zbieraczy (*hunting and gathering societies*) Społeczeństwa utrzymujące się z polowania, połowu ryb i zbierania roślin jadalnych.
- Społeczeństwa pasterskie (*pastoral societies*) Społeczeństwa utrzymujące się z hodowli zwierząt domowych, zmuszone do częstego przemieszczania się z miejsca na miejsce ze względu na zmiany pór roku lub w poszukiwaniu świeżych pastwisk.
- Społeczeństwa przemysłowe (*industrial societies*) Społeczeństwa, w których znaczna część siły roboczej jest zatrudniona w przemyśle.
- Społeczeństwa rolnicze (*agrarian societies*) Społeczeństwa utrzymujące się z produkcji rolnej (płodów rolnych).
- Społeczeństwo (*society*) Pojęcie społeczeństwa jest jednym z najważniejszych pojęć socjologii. Społeczeństwo to system ustrukturuowanych relacji społecznych, które łączą ludzi w ramach jednej kultury. Niektóre społeczeństwa, na przykład łowców i zbieraczy, mają ograniczone rozmiary i liczą nie więcej niż kilkadziesiąt osób. Inne są bardzo wielkie, wielomilionowe – społeczeństwo współczesnych Chin liczy ponad miliard ludzi.
- Społeczeństwo informacyjne (*information society*) Społeczeństwo, które nie opiera się już głównie na produkcji dóbr materialnych, lecz na produkcji wiedzy. Koncepcja społeczeństwa informacyjnego wiąże się ściśle z rozwojem technik i technologii informacyjnych.
- Społeczeństwo konsumpcyjne (*consumer society*) Społeczeństwo promujące konsumpcję towarów produkowanych masowo. Społeczeństwa konsumpcyjne generują również ideologię konsumpcjonizmu, która zakłada, że rosnąca konsumpcja masowa wywiera korzystny wpływ na społeczeństwo.
- Społeczeństwo nadzoru (*surveillance society*) Społeczeństwo, w którym ludzie są systematycznie obserwowani, a ich czynności – dokumentowane. Jednym z aspektów nasilającego się nadzoru jest obecność kamer przemysłowych na autostradach, ulicach i w centrach handlowych.
- Społeczeństwo obywatelskie (*civil society*) Sfera aktywności lokująca się pomiędzy państwem a rynkiem, obejmująca rodzinę, szkoły, stowarzyszenia lokalne i instytucje pozagospodarcze. W aktywnych społeczeństwach demokratycznych „społeczeństwo obywatelskie” czy też kultura obywatelska odgrywa kluczową rolę.
- Społeczeństwo oparte na wiedzy (*knowledge society*) Inna popularna nazwa społeczeństwa informacyjnego – społeczeństwo oparte na produkcji i konsumpcji wiedzy oraz informacji.
- Społeczeństwo postindustrialne (*post-industrial society*) Koncepcja lansowana przez zwolenników tezy, że procesy zmiany społecznej przenoszą nas poza porządek przemysłowy. Społeczeństwo postindustrialne opiera się na produkcji informacji, a nie dóbr materialnych. Zdaniem postindustrialistów doświadczamy obecnie szeregu przemian społecznych równie doniosłych jak te, które około dwustu lat temu wyznaczyły początek ery przemysłowej.
- Społeczeństwo ryzyka (*risk society*) Termin niemieckiego socjologa Ulricha Becka. Zdaniem Becka społeczeństwo przemysłowe stwarza wiele nowych, nieznanych dawniej zagrożeń. Przykładem jest ryzyko związane z globalnym ociepleniem.
- Społeczność wirtualna (*virtual community*) Grupy internetowe wyrastające z długotrwałych publicznych dyskusji, które budzą dość silne emocje, by w cyberprzestrzeni mogły powstać osobiste relacje.

Społeczny model niepełnosprawności (*social model of disability*) Teoria upatrująca przyczyn niepełnosprawności w społeczeństwie, a nie w jednostce. Przyczyną niepełnosprawności nie są ograniczenia jednostki, tylko stwarzane przez społeczeństwo bariery uniemożliwiające ludziom niepełnosprawnym pełne uczestnictwo w życiu społecznym.

Sposób produkcji (*mode of production*) W marksizmie cecha konstytutywna społeczeństwa, wynikająca z dominującego w nim systemu społeczno-ekonomicznego, takiego jak kapitalizm, feudalizm albo socjalizm.

Spotkanie (*encounter*) Inaczej zdarzenie interakcyjne. Bezpośrednie spotkanie dwóch lub więcej jednostek. Nasze życie codzienne jest serią różnych zdarzeń interakcyjnych następujących po sobie w ciągu całego dnia. W społeczeństwach nowoczesnych częściej spotykamy się z obcymi niż z ludźmi, których znamy.

Sprawiedliwość naprawcza (*restorative justice*) Nurt badań nad przestępczością i systemem sprawiedliwości postulujący odrzucenie kar na rzecz pracy społecznej, jako próba podniesienia świadomości przestępców co do skutków ich czynów.

Sprawiedliwość środowiskowa (*environmental justice*) Idea, że wszyscy ludzie mają prawo do zdrowego, zrównoważonego środowiska naturalnego. Kampanie na rzecz sprawiedliwości środowiskowej skupiają się na wyeliminowaniu nieproporcjonalnie wysokiego ryzyka zanieczyszczenia środowiska w biednych społecznościach.

Stabilizacja osobowości (*personality stabilization*) Według funkcjonalistów rodzina odgrywa zasadniczą rolę w zapewnianiu dorosłej jednostce oparcia emocjonalnego. Małżeństwo dwojga dorosłych ludzi stanowi układ, dzięki któremu dojrzałe osobowości zyskują wsparcie i mogą zachować zdrowie.

Stadium operacji formalnych (*formal operational stage*) Według teorii Jeana Piageta etap rozwoju poznawczego, na którym dorastające dziecko zaczyna posługiwać się abstrakcyjnymi pojęciami i rozumieć hipotetyczne sytuacje.

Stadium operacji konkretnych (*concrete operational stage*) Według teorii Jeana Piageta etap rozwoju poznawczego, na którym myślenie dziecka opiera się przede wszystkim na fizycznym postrzeganiu świata. W tej fazie dziecko nie potrafi jeszcze posługiwać się abstrakcyjnymi pojęciami ani rozumieć hipotetycznych sytuacji.

Stadium przedoperacyjne (*pre-operational stage*) Według teorii Jeana Piageta etap rozwoju poznawczego, gdy dziecko jest na tyle rozwinięte, aby opanować podstawowe metody logicznego myślenia.

Stadium sensomotoryczne (*sensorimotor stage*) Według teorii Jeana Piageta etap ludzkiego rozwoju poznawczego, na którym dziecko poznaje świat głównie za pomocą dotyku i percepcji.

Stan (*estate*) Forma stratyfikacji polegająca na usankcjonowanych prawnie nierównościach między różnymi grupami.

Starzenie się (*ageing*) Procesy biologiczne, psychologiczne i społeczne, które wpływają na życie ludzi w starszym wieku.

Status (*status*) Prestiż społeczny danej osoby lub grupy w oczach innych członków społeczeństwa. Grupy statusowe zwykle charakteryzuje określony styl życia – wzory zachowań, których przestrzegają jej członkowie. Status może mieć charakter pozytywny bądź negatywny. Status pariasów oznacza, że dana grupa jest traktowana przez większość populacji z pogardą lub wykluczana ze społeczeństwa.

Status osiągnięty (*achieved status*) Status społeczny uzyskany własnym wysiłkiem jednostki, niewynikający z jej cech biologicznych. Przykłady statusu osiąganego to „weteran”, „absolwent” czy „doktor”.

Status podstawowy (*master status*) Status lub statusy mające na ogół pierwszeństwo przed innymi wyznacznikami pozycji społecznej, decydujące o ogólnej pozycji danej jednostki w społeczeństwie.

Status przypisany (*ascribed status*) Status społeczny wynikający z cech biologicznych, takich jak rasa, płeć czy wiek.

Stereotyp (*stereotype*) Stała i niezmienna charakterystyka grupy ludzi.

Stosowane badania społeczne (*applied social research*) Badania, których celem jest nie tylko zrozumienie problemu społecznego, lecz także przyczynienie się do jego rozwiązania. Do tej kategorii zalicza się dużą część badań kryminologicznych, które mają na celu ograniczenie poziomu przestępczości. Stosowane badania społeczne są częścią wszystkich nauk społecznych i często wymagają zaangażowania zespołów multidyscyplinarnych.

- Stosunki formalne** (*formal relations*) Relacje w grupach i organizacjach określone przez normy i reguły narzucone przez „oficjalny” system władzy.
- Stosunki nieformalne** (*informal relations*) Relacje w grupach i organizacjach oparte na więziach osobistych. Sposoby załatwiania spraw i realizacji zadań poza oficjalnie przyjętymi procedurami.
- Strajk** (*strike*) Wstrzymanie lub zaprzestanie pracy przez grupę pracowników dla osiągnięcia określonych celów.
- Stratyfikacja społeczna** (*social stratification*). Inaczej uwarstwienie społeczne. Ustrukturuwane nierówności między grupami społecznymi dotyczące dostępu do korzyści materialnych i symbolicznych. W każdym społeczeństwie istnieje jakiś rodzaj uwarstwienia, ale wielkie różnice pod względem majątku i władzy występują tylko w systemach państwowych. Do najbardziej charakterystycznych form uwarstwienia w społeczeństwach nowoczesnych należy zróżnicowanie klasowe.
- Struktura społeczna** (*social structure*) Wzory interakcji między jednostkami i grupami. Większość naszych działań jest ustrukturuwana: są one zorganizowane w regularne, powtarzalne wzory. Wprawdzie porównanie to może niekiedy być mylące, ale wygodnie jest wyobrazić sobie strukturę jako szkielec, na którym wspiera się budynek.
- Strukturalizm** (*structuralism*) Dwukierunkowy proces, w którym nasze indywidualne działania kształtują świat społeczny, a świat społeczny zmienia nas.
- Subkultura** (*subculture*) Każda część populacji, która wyróżnia się na tle całego społeczeństwa swoim wzorem kulturowym.
- Subkultura dewiacyjna** (*deviant subculture*) Subkultura, której członkowie hołdują wartościom znacznie odbiegającym od wartości powszechnie uznawanych w danym społeczeństwie.
- Suburbanizacja** (*suburbanization*) Rozwój przedmieść oraz dzielnic niedużych domów mieszkalnych poza śródmieściem.
- Suverenność** (*sovereignty*) Tytuł monarchy, przywódcy bądź rządu do sprawowania nadrzędnej władzy na danym, ściśle wyznaczonym terytorium.
- Sweatshop** (*sweatshop*) Negatywne określenie fabryki lub sklepu, których pracownicy są zmuszeni do długiej pracy w złych warunkach za niskie wynagrodzenie.
- Symbol** (*symbol*) Element zastępujący bądź reprezentujący coś innego, na przykład sztandar symbolizuje naród.
- Symulakry** (*simulacra*) W hiperrzeczywistym świecie opisanym przez francuskiego autora Jeana Baudrillarda symulakry to kopie bez oryginału. Na przykład kopia „stylu Tudorów” w niczym nie przypomina oryginalnych budowli.
- System dużego zaufania** (*high-trust system*) Organizacje lub miejsca pracy, w których jednostki mają dużo autonomii i kontroli nad tym, co robią.
- System małego zaufania** (*low-trust system*) Organizacje i miejsca pracy, w których jednostkom pozostawia się mały zakres kompetencji i kontroli nad tym, co robią.
- Szaman** (*shaman*) Osoba, której przypisuje się szczególne moce magiczne; czarownik lub uzdrowiciel.
- Szkolnictwo wyższe** (*higher education*) Szkolnictwo ponad poziomem szkoły średniej.
- Średnia** (*mean*) Statystyczna miara tendencji centralnej, czyli przeciętnej, wynikająca z podzielenia sumy przez liczbę przypadków.
- Środki produkcji** (*means of production*) Środki wytwarzania dóbr materialnych, obejmujące nie tylko środki techniczne, ale również stosunki społeczne między producentami.
- Środowisko** (*environment*) Świat naturalny, w którym istnieją społeczeństwa ludzkie. W najszerszym znaczeniu środowiskiem jest planeta Ziemia.
- Środowisko sztuczne** (*created environment*) Aspekty świata materialnego będące wytworem techniki. Sztucznym środowiskiem są miasta z konstrukcjami stworzonymi przez człowieka dla zaspokojenia jego potrzeb, takimi jak drogi, koleje, fabryki, biura, domy prywatne i inne budynki.
- Świadczenia powszechne** (*universal benefits*) Świadczenia społeczne dostępne na równi dla wszystkich obywateli, bez względu na ich dochód czy status ekonomiczny. Przykładem świadczenia powszechnego jest służba zdrowia w Wielkiej Brytanii, gdyż wszyscy Brytyjczycy mają prawo stale korzystać z jej usług.
- Świadczenia warunkowe** (*means-tested benefits*) Świadczenia społeczne przysługujące jedynie obywatelom, którzy spełniają określone kryteria, uwzględniające nie tylko ich potrzeby, lecz także dochody i oszczędności.

Talibowie (*Taliban*) Fundamentalistyczne ugrupowanie islamskie. W 1996 roku talibowie przejęli kontrolę nad Afganistanem i wprowadzili w kraju skrajną interpretację prawa islamskiego (szariat). W 2001 roku zostali obalenii przez międzynarodową koalicję pod przywództwem Amerykanów po tym, jak powiązano ich z grupami odpowiedzialnymi za ataki na Nowy Jork i Waszyngton z września 2001 roku.

Taylorizm (*taylorism*) Zbiór idei rozwijanych przez Fredericka W. Taylora, znanych też pod nazwą „zarządzanie naukowe”. Taylorizm zakładał, że dzięki podziałowi procesu produkcyjnego na proste operacje, które można precyzyjnie zaplanować i optymalnie skoordynować, możliwe jest uzyskanie dużego wzrostu wydajności.

Technika (*technology*) Zastosowanie wiedzy do wytwarzania rzeczy materialnych. Technika obejmuje tworzenie narzędzi (jak maszyny) wykorzystywanych w interakcji człowieka z przyrodą.

Techniki ochrony obiektów (*target hardening*) Techniki zapobiegania przestępczości, których celem jest utrudnienie popełnienia przestępstwa przez bezpośrednią ochronę potencjalnych obiektów przestępstwa. Na przykład w pewnych miejscach istnieje obowiązek zakładania blokad na kierownicę, ponieważ zniechęca to do kradzieży samochodów.

Technologie informacyjne (*information technologies*) Technologie oparte na przetwarzaniu informacji.

Technologie reprodukcyjne (*reproductive technologies*) Techniki wpływające na proces rozmnażania się ludzi.

Teizm (*theism*) Wiara w jedno lub więcej ponadnaturalnych bóstw.

Telekomunikacja (*telecommunication*) Przekazywanie informacji, dźwięków lub obrazów na odległość, z wykorzystaniem środków technicznych.

Teoria (*theory*) Próba odnalezienia ogólnych własności wyjaśniających regularnie obserwowane wydarzenia. Teorie są zasadniczą częścią wszelkich socjologicznych dociekań. Zwykle wiąże się je z szerszymi podejściami teoretycznymi, ale pozostają również pod dużym wpływem wyników badań, do których uzyskania same się przyczyniają.

Teoria aktora-sieci (*actor-network theory, ANT*) Teoretyczne ujęcie relacji między ludźmi oraz nie-ludźmi, które podkreśla aktywne zaangażowanie nie tylko istot ludzkich, lecz także przedmiotów nie-ludzkich. Teoria aktora-sieci wywiera istotny wpływ na socjologię organizacji.

Teoria etykietowania (*labelling theory*) Podejście w badaniach dewiacji, zgodnie z którym ludzie zostają „dewiantami” w wyniku nadania ich zachowaniom określonych etykiet przez władze polityczne i innych ludzi.

Teoria kontroli (*control theory*) Teoria, zgodnie z którą przestępczość jest wynikiem nierównowagi między impulsami popychającymi jednostkę ku działalności przestępczej a mechanizmami kontroli. Zwolennicy teorii kontroli uważają, że przestępcy działają racjonalnie i będą dążyć do maksymalizacji swoich korzyści, jeżeli nie powstrzymają ich przed tym mechanizmy kontroli społecznej i zabezpieczenia fizyczne.

Teoria mobilizacji zasobów (*resource mobilization theory*) Amerykańskie podejście w badaniach ruchów społecznych oparte na założeniu, że ruchy potrzebują zasobów, żeby móc skutecznie działać. Podstawę teorii mobilizacji zasobów stanowi analiza metod, za pomocą których ruchy gromadzą rozmaite potrzebne im zasoby na konkurencyjnym polu ruchów społecznych.

Teoria modernizacji (*modernization theory*) Odmiana rynkowej teorii rozwoju, która głosi, że społeczeństwa o niskim dochodzie rozwiną się gospodarczo dopiero wtedy, gdy porzucą tradycyjne sposoby działania i przejmą nowoczesne instytucje ekonomiczne, technologie oraz wartości kulturowe, kładące nacisk na oszczędność i efektywne inwestycje.

Teoria queer (*queer theory*) Teoria queer przekonuje, że socjologia i inne dyscypliny faworyzują heteroseksualistów, dlatego należy wysunąć perspektywy nieheteroseksualne na pierwszy plan, aby w ten sposób podważyć heteroseksualne założenia, leżące w dużej mierze u podstaw współczesnego myślenia.

Teoria systemów-światów (*world-systems theory*) Stworzona przez Immanuela Wallersteina teoria, która podkreśla wzajemne powiązania między krajami, wynikające z ekspansji światowej gospodarki kapitalistycznej. W gospodarce tej istnieją kraje centralne, kraje peryferyjne i kraje półperyferyjne.

Teoria „wybitych okien” (*theory of broken windows*) Teza, że istnieje związek między *pozorami* nieporządku, na przykład wybitymi oknami i śladami wandalizmu, a rzeczywistą przestępczością.

- Teoria wycofania się (*disengagement theory*)** Funkcjonalistyczna teoria starzenia się, która utrzymuje, że dla społeczeństwa korzystne jest usuwanie ludzi w starszym wieku z tradycyjnie pełnionych przez nich ról społecznych, żeby zwolnić owe role dla następnych.
- Teoria zależności (*dependency theory*)** Teoria rozwoju gospodarczego wywiedziona z marksizmu, która głosi, że ubóstwo państw o niskim dochodzie jest bezpośrednim skutkiem wyzyskiwania ich przez kraje bogate i zlokalizowane tam korporacje ponadnarodowe.
- Teorie feministyczne (*feminist theories*)** Perspektywa socjologiczna podkreślająca kluczowe znaczenie płci w analizie życia społecznego, a w szczególności wyjątkowość doświadczenia kobiet. Istnieje wiele odmian feminizmu, ale wspólną cechą wszystkich jest pragnienie wyjaśnienia nierówności związanych z płcią kulturową i pracy nad ich przezwyciężeniem.
- Teorie konfliktu (*conflict theories*)** Perspektywa socjologiczna akcentująca znaczenie napięć, podziałów i sprzecznych interesów w społeczeństwie. Zdaniem zwolenników teorii konfliktu, niedobór i wartość zasobów w społeczeństwie prowadzi do konfliktów między grupami dążącymi do uzyskania dostępu i przejęcia kontroli nad tymi zasobami. Wielu zwolenników teorii konfliktu inspirowane jest w znacznym stopniu pracami Marksa.
- Teorie państwowe (*state-centred theories*)** Teorie rozwoju gospodarczego, w myśl których odpowiednia polityka rządu nie tylko nie przeszkadza w osiągnięciu wzrostu gospodarczego, lecz odgrywa kluczową rolę w pobudzaniu rozwoju gospodarki.
- Teorie rynkowe (*market-oriented theories*)** Teorie rozwoju gospodarczego oparte na założeniu, że najlepsze skutki gospodarcze przyniesie pozostawienie jednostkom swobody podejmowania własnych decyzji ekonomicznych, bez ograniczeń narzucanych przez rząd.
- Terroryzm (*terrorism*)** Akty przemocy, mające wzbudzić strach w określonej populacji, dokonywane w celach politycznych. Naukowe badanie terroryzmu na gruncie nauk społecznych budzi duże kontrowersje. Zdaniem niektórych pojęcie to jest nacechowane politycznie i wyraża negatywne nastawienie wobec grup sprzeciwiających się formalnym organizacjom państwowym, przez co nie nadaje się na przedmiot badań.
- Thatcheryzm (*thatcherism*)** Doktryny byłej premier rządu brytyjskiego Margaret Thatcher. Podkreślają one znaczenie przedsiębiorczości gospodarczej przy równoczesnym ograniczeniu wpływu państwa i utrzymaniu kluczowej pozycji rządu.
- Totemizm (*totemism*)** System wierzeń religijnych, w którym określonym roślinom i zwierzętom są przypisywane właściwości boskie.
- Tożsamość (*identity*)** Cechy wyróżniające charakter jednostki lub grupy, określające, kim lub czym jest ta jednostka lub grupa i co ma dla niej znaczenie. Do najważniejszych źródeł tożsamości należą płeć, orientacja seksualna, narodowość lub etniczność i przynależność klasowa. Ważnym wyznacznikiem tożsamości jednostki jest jej imię i nazwisko; nazewnictwo ma też duże znaczenie dla tożsamości grupowej.
- Tożsamość jednostkowa (*self-identity*)** Ciągły proces samorozwoju i definiowania naszej własnej osobistej tożsamości, w którym wykształcamy wyjątkowe poczucie siebie i naszego stosunku do otaczającego nas świata.
- Triangulacja (*triangulation*)** Stosowanie różnych metod badawczych w celu uzyskania bardziej wiarygodnych danych empirycznych niż dane, które pozwoliłaby uzyskać pojedyncza metoda.
- Trzeci Świat (*Third World*)** Kraje słabiej rozwinięte, w których praktycznie nie istnieje bądź dopiero zaczyna się rozwijać produkcja przemysłowa. W krajach Trzeciego Świata żyje większość ludności globu.
- Trzeci wiek (*third age*)** Późne lata życia, kiedy ludzi nie pochłaniają już obowiązki rodzicielskie i praca zawodowa. W społeczeństwach nowoczesnych trzeci wiek wydłuża się, co pozwala starszym ludziom żyć aktywnie, zachowując niezależność.
- Trzecia droga (*third way*)** Filozofia polityczna zapoczątkowana przez Nową Partię Pracy i popierana przez innych przywódców centro-demokratycznych, zorientowana na zachowanie wartości socjalistycznych przy równoczesnym promowaniu polityki rynkowej jako źródła dobrobytu i metody wyrównywania nierówności społecznych.
- Turystyka seksualna (*sex tourism*)** Podróżowanie za granicę w celu korzystania z usług prostytutek. Turystyka seksualna jest najbardziej rozwinięta na Dalekim Wschodzie, gdzie obcokrajowcy przyjeżdżają w celu korzystania z usług seksualnych oferowanych przez kobiety i dzieci.

- Tygiel narodów (*melting pot*)** Idea, zgodnie z którą cechy stanowiące różnice etniczne mogą się ze sobą mieszać, tworząc nowe wzory zachowań wywodzące się z różnych źródeł kulturowych.
- Typ idealny (*ideal type*)** Czysty typ skonstruowany przez wydobywanie pewnych (nie zawsze dobrych, ale charakterystycznych) cech danego obiektu społecznego i stworzenie modelu analitycznego, który niekoniecznie odzwierciedla rzeczywistość. Przykładem typu idealnego, jakim posługiwał się Max Weber, jest organizacja biurokratyczna.
- Typifikacja (*typification*)** W teorii Alfreda Schütz'a sposób, w jaki ludzie dokonują sądów na temat jednostek na podstawie wcześniejszych założeń o typowym charakterze i zachowaniu określonych kategorii ludzi.
- Ubóstwo absolutne (*absolute poverty*)** Ubóstwo zdefiniowane w kategoriach minimum niezbędnego do przeżycia i zachowania zdrowia.
- Ubóstwo informacyjne (*information poverty*)** Określenie ludzi, którzy mają mały dostęp do technik informacyjnych, na przykład komputerów, lub w ogóle z nich nie korzystają.
- Ubóstwo względne (*relative poverty*)** Ubóstwo zdefiniowane przez odniesienie do standardu życia w danym społeczeństwie.
- Uchodźca (*asylum-seeker*)** Osoba, która złożyła wniosek o azyl w obcym kraju, z obawy przed prześladowaniami religijnymi lub politycznymi, na jakie jest narażona w kraju swojego pochodzenia.
- Ucieleśnienie (*embodiment*)** Socjologiczna koncepcja, w myśl której doświadczenie siebie i tożsamość są ograniczone przez konkretne ciała, które wyrażają i częściowo kształtują tożsamość jednostki.
- Ukryty program nauczania (*hidden curriculum*)** Zachowania i postawy wyuczone w szkole, które nie są zawarte w oficjalnym programie nauczania. Ukryty program nauczania jest „niejawną agendą” nauczania szkolnego, przekazującą na przykład pewne aspekty różnic płci.
- Umieralność (*mortality*)** Liczba zgonów w populacji.
- Uogólniony inny (*generalized other*)** W teorii George'a H. Meada koncepcja, zgodnie z którą jednostka w procesie socjalizacji przejmując ogólne wartości określonej grupy lub społeczeństwa.
- Upředzenie (*prejudice*)** Posiadanie gotowych przekonań niezmiennych nawet w obliczu nowych informacji na temat określonej jednostki lub grupy. Upředzenia mogą być negatywne lub pozytywne.
- Upředzma nieuwaga (*civil inattention*)** Proces polegający na tym, że jednostki znajdujące się w tym samym fizycznym środowisku interakcji bez okazywania wrogości ani nadmiernej sympatii dają sobie nawzajem do zrozumienia, że mają świadomość wzajemnej obecności.
- Upředmysłowienie (*industrialization*)** Inaczej industrializacja. Rozwój nowoczesnych form przemysłu: fabryk, maszyn i produkcji na wielką skalę. Upředmysłowienie jest jednym z podstawowych czynników zmiany społecznej ostatnich dwustu lat. Społeczeństwa upředmysłowione znacznie różnią się od krajów słabiej rozwiniętych. Rozwój przemysłu sprawia na przykład, że – inaczej niż w krajach nieupředmysłowanych – tylko nieznaczna część ludności zajmuje się rolnictwem.
- Urbanizacja (*urbanization*)** Rozwój miast i wielkich ośrodków miejskich.
- Urbanizm (*urbanism*)** Pojęcie stosowane przez Louisa Wirtha na określenie specyfiki życia w mieście.
- Usługi seksualne (*sex work*)** Wszelkie formy pracy związane z wymianą świadczeń seksualnych za korzyści materialne przez świadome swoich czynów osoby dorosłe.
- Uspołecznienie natury (*socialization of nature*)** Proces przejmowania kontroli nad zjawiskami uważanymi za „naturalne”, takimi jak reprodukcja.
- Uzależnienie od opieki społecznej (*welfare dependency*)** Sytuacja, w której ludzie korzystający z opieki społecznej, na przykład pobierający zasiłek dla bezrobotnych, traktują to jako „sposób na życie”, zamiast próbować znaleźć płatną pracę.
- Wandalizm interakcyjny (*interactional vandalism*)** Celowe gwałcenie niewypowiedzianych reguł konwersacyjnych.
- Wartości (*values*)** Wyznawane przez jednostki lub grupy idee, określające, co jest pożądane, właściwe, dobre i złe. Różne wartości odzwierciedlają kluczowe różnice kulturowe. O tym, co stanowi wartość dla jednostek, decyduje w znacznej mierze kultura, w jakiej żyją.
- Wartość dodatkowa (*surplus value*)** W teorii Marksa wartość siły roboczej, która pozostaje w rękach pracodawcy po opłaceniu pracownika.
- Wczesna dorosłość (*young adulthood*)** Etap życia między okresem dojrzewania a dojrzałą dorosłością. Ze względu na różnorodność kontekstów społecznych i ekonomicznych w poszczególnych epokach

- historycznych i kulturach, wczesna dorosłość nie zawsze jest wyróżniana jako odrębny etap życia, ale wydaje się użyteczną koncepcją we współczesnych społeczeństwach rozwiniętych.
- Wiek społeczny** (*social age*) Normy, wartości i role kojarzone w danej kulturze z określonym wiekiem.
- Wielkie teorie** (*grand theories*) Teorie, które starają się dać jedno ogólne wyjaśnienie życia społecznego i/lub rozwoju społecznego. Przykładem wielkiej teorii jest koncepcja Karola Marksa, zgodnie z którą siłą napędową historii są kolejne konflikty klasowe.
- Wielokulturowość** (*multiculturalism*) System, w którym różne grupy etniczne zachowują swoją odrębność i uczestniczą w życiu gospodarczym i politycznym na równi z resztą społeczeństwa.
- Wielostronny** (*multilateral*) Dotyczący wielu stron lub uczestników. Określenie używane zazwyczaj w opisie relacji i spotkań przedstawicieli rządów państw narodowych.
- Więzy rodzinne** (*kinship*) Związki wynikające z pokrewieństwa, małżeństwa i adopcji. Więzy rodzinne z definicji opierają się na małżeństwie i rodzinie, ale sięgają znacznie dalej. W większości społeczeństw nowoczesnych zobowiązania rodzinne ograniczają się z reguły do najbliższych członków rodziny, z kolei w wielu innych kulturach rodzina odgrywa żywotną rolę w wielu aspektach życia jednostki.
- Władza** (*power*) Zdolność jednostek lub członków danej grupy do osiągania swoich celów lub realizacji własnych interesów. Element władzy występuje we wszystkich relacjach ludzkich. Wiele konfliktów społecznych polega na walce o władzę, gdyż od uzyskanej władzy zależy możliwość spełnienia własnych życzeń jednostki lub grupy kosztem innych grup lub jednostek.
- Wojna** (*war*) Zderzenie dwóch zorganizowanych sił zbrojnych, które starają się pokonać przeciwnika, a w szczególności odebrać mu wolę oporu, głównie poprzez zabijanie członków jego armii.
- Współczynnik korelacji** (*correlation coefficient*) Miara stopnia korelacji między dwiema zmiennymi.
- Współczynnik umieralności niemowląt** (*infant mortality rate*) Liczba zgonów w ciągu pierwszego roku życia na tysiąc urodzeń.
- Współczynnik urodzeń** (*crude birth rate*) Miara statystyczna przedstawiająca liczbę urodzeń w danej populacji w ciągu roku, zwykle obliczana jako liczba urodzeń przypadających na tysiąc mieszkańców. Współczynnik urodzeń jest użytecznym wskaźnikiem, stanowi jednak bardzo ogólną miarę, ponieważ nie ukazuje liczby urodzeń w odniesieniu do struktury wieku analizowanej populacji.
- Współczynnik zależności międzypokoleniowej** (*dependency ratio*) Stosunek liczby osób niesamodzielnych ze względu na wiek (dzieci i ludzie starsi) do liczby osób w wieku produkcyjnym.
- Współczynnik zgonów** (*crude death rate*) Miara statystyczna przedstawiająca liczbę zgonów w danej populacji w ciągu roku, zwykle obliczana jako liczba zgonów przypadających na tysiąc mieszkańców. Współczynnik zgonów wskazuje ogólny poziom umieralności w danej społeczności, jego użyteczność jest jednak ograniczona, ponieważ nie uwzględnia struktury wieku populacji.
- Współzależność ekonomiczna** (*economic interdependence*) Efekt specjalizacji i podziału pracy polegający na zaniku samowystarczalności i uzależnieniu ludzi od siebie nawzajem w kwestii produkcji podstawowych produktów niezbędnych do życia.
- Wybór stylu życia** (*lifestyle choice*) Decyzje jednostek dotyczące konsumpcji dóbr, usług i kultury. Zdaniem wielu socjologów wybory w zakresie stylu życia stanowią istotne odzwierciedlenie pozycji klasowej jednostek.
- Wykluczenie społeczne** (*social exclusion*) Efekt różnego rodzaju deprywacji, wskutek której jednostka lub grupa nie może w pełni uczestniczyć w życiu gospodarczym, społecznym i politycznym społeczeństwa, do którego należy.
- Wykrzyknienia** (*response cries*) Pozornie bezwiedne wykrzyknienia w sytuacji zaskoczenia, upuszczenia czegoś przez nieuwagę czy nagłego wybuchu radości, które mogą być częścią naszej świadomej manipulacji drobnymi elementami życia społecznego. Stanowią przedmiot analizy etnometodologów i badaczy konwersacji.
- Wylesienie** (*deforestation*) Niszczenie terenów zalesionych, często wskutek komercyjnego wyrębu.
- Wyobraźnia socjologiczna** (*social imagination*) Wykorzystanie wyobraźni przy stawianiu pytań socjologicznych i odpowiadaniu na nie. Wyobraźnia socjologiczna wymaga oderwania się od codziennej rutyny.
- Wyuczona bezradność** (*dependency culture*) Termin upowszechniony przez Charlesa Murraya odnoszący się do jednostek, które zamiast szukać pracy uzależniają się od zasiłków socjalnych. Uważa się,

- że powstawaniu kultury uzależnienia sprzyjają państwowe świadczenia społeczne, które zabijają indywidualne ambicje i umiejętność samodzielnego radzenia sobie.
- Wywiady** (*interviews*) Rozmowy indywidualne prowadzone w celu zdobycia informacji o pewnym aspekcie życia społecznego. Wywiady zwykle obejmują ustalony wcześniej zestaw pytań i mogą być ustrukturyzowane, częściowo ustrukturyzowane lub otwarte, w zależności od informacji, które chce uzyskać badacz.
- Wyznanie** (*denomination*) Sekta, która utraciła ducha odnowy religijnej i stała się organizacją zinstytucjonalizowaną z dużą liczbą wyznawców.
- Wyzysk** (*exploitation*) Relacja społeczna lub zależność instytucjonalna, w której jedna strona odnosi korzyści kosztem drugiej wskutek nierównowagi władzy.
- Względna deprywacja** (*relative deprivation*) Teza, że subiektywne poczucie deprywacji nie jest bezwarunkowe, gdyż zależy od tego, jak człowiek ocenia siebie w porównaniu do innych.
- Wzmocnienie dewiacji** (*deviancy amplification*) Niezamierzony skutek w postaci nasilenia skłonności do zachowań dewiacyjnych, wynikający z nadania im etykiety dewiacji przez instytucje kontroli. Na przykład reakcje policji, mediów i opinii publicznej na akty uznane za dewiacyjne mogą spowodować ich „nasilenie”, tworząc „spirale dewiacji”.
- Zacofanie gospodarcze** (*underdevelopment*) W naukach społecznych pojęcie opisujące stan gospodarek w społeczeństwach, które były wyzyskiwane i/lub skolonizowane przez państwa zachodnie. Zacofanie wskazuje na proces, w którym silne, zamożne kraje aktywnie wyzyskują biedniejsze i słabsze państwa.
- Zachowania zbiorowe** (*collective behaviour*) Działania ludzi i grup społecznych, które zwykle następują spontanicznie (na przykład formowanie się tłumu, zamieszki i tym podobne) i nie są wynikiem procesów socjalizacji, prowadzących do przestrzegania reguł i norm społecznych.
- Zarządzanie zasobami ludzkimi** (*human resource management*) Odmiana teorii zarządzania oparta na założeniu, że entuzjazm i zaangażowanie pracowników jest zasadniczym czynnikiem konkurencyjności firmy. Zarządzanie zasobami ludzkimi polega na kształtowaniu w pracownikach poczucia, że mają ważny udział w produktach wytwarzanych przez firmę i w samym procesie produkcji.
- Zasada ostrożności** (*precautionary principle*) Zasada, że w wypadku zaistnienia dostatecznych wątpliwości na temat ryzyka związanego z nowymi przedsięwzięciami lepiej zostać przy dotychczasowych sposobach działania.
- Zasada „zero tolerancji”** (*zero tolerance policing*) Strategia zapobiegania i kontroli przestępczości, w której szczególną wagę przywiązuje się do zachowania porządku jako warunku ograniczenia liczby poważnych przestępstw. Strategia „zero tolerancji”, nastawiona na zwalczanie drobnych wykroczeń i aktów zakłócania porządku, odzwierciedla leżącą u jej podstaw teorię wybitych okien.
- Zawodowa segregacja płci** (*occupational gender segregation*) Skupienie mężczyzn i kobiet w odmiennych zawodach, wynikające z dominujących przekonań o tym, które zajęcia są odpowiednie dla mężczyzny i dla kobiety.
- Zawód** (*occupation*) Każda płatna forma zatrudnienia polegająca na regularnej pracy.
- Zbiorowa ekscytacja** (*collective effervescence*) Uczucie podwyższonej energii, pojawiające się podczas zgromadzeń i zbiorowych rytuałów, którym Durkheim uzasadniał zasadniczą społeczność doświadczenia religijnego.
- Zestaw statusów** (*status set*) Zbiór statusów społecznych danej jednostki.
- Zimna wojna** (*cold war*) Trwająca od końca lat czterdziestych do dziewięćdziesiątych XX wieku sytuacja konfliktu między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim i ich sojusznikami. Była to „zimna wojna”, ponieważ żadna ze stron w rzeczywistości nie przystąpiła do działań wojennych przeciwko drugiej.
- Zmiana społeczna** (*social change*) Zmiana zasadniczych struktur grupy społecznej lub społeczeństwa. Zmiana społeczna jest zawsze obecna w życiu społecznym, ale w epoce nowoczesnej zachodzi szczególnie szybko. Nowoczesna socjologia narodziła się z prób zrozumienia dramatycznych zmian, które wstrząsnęły tradycyjnym światem i dały początek nowym formom porządku społecznego.
- Zmienna** (*variable*) Wymiar, według którego można kategoryzować dany przedmiot, jednostkę i grupę, na przykład dochody czy wzrost. Zmienne pozwalają na dokonywanie porównań przedmiotów badań i tworzenie zestawień w czasie.

- Zmienna niezależna** (*independent variable*) Zmienna lub czynnik będący przyczyną zmiany innej zmiennej (zmiennej zależnej).
- Zmienna zależna** (*dependent variable*) Zmienna lub czynnik będący pod wpływem innej zmiennej (zmiennej niezależnej).
- Zniekształcenie** (*bias*) Ogólnie rzecz biorąc, preferencja lub upodobanie, szczególnie jeśli utrudnia bezstronny osąd. W próbach i badaniach statystycznych błąd wywołany systematycznym faworyzowaniem określonych wyników kosztem innych.
- Zrównoważony rozwój** (*sustainable development*) Koncepcja, w myśl której warunkiem dalszego wzrostu gospodarczego powinien być recykling zasobów naturalnych, podtrzymanie różnorodności biologicznej oraz ochrona czystości wody, powietrza i ziemi.
- Związek partnerski** (*civil partnership*) Usankcjonowany prawnie związek dwojga ludzi tej samej płci. Tego rodzaju związek oznacza dla par jedнопłciowych prawne potwierdzenie ich relacji oraz nadaje im wszystkie lub niektóre prawa przysługujące małżeństwom.
- Związek przyczynowy** (*causal relationship*) Związek, w którym jeden stan rzeczy (skutek) wynika z innego (przyczyna).
- Źródło** (*source*) Publikacja, fragment publikacji lub inna informacja, do której nawiązuje badacz.
- Źródło pierwotne** (*primary source*) Wszystkie źródła, które powstały w interesującym badacza okresie (w odróżnieniu od źródeł wtórnych).
- Źródło wtórne** (*secondary source*) Wszelkie źródła omawiające, interpretujące lub przedstawiające materiały, które powstały we wcześniejszym okresie (w odróżnieniu od źródeł pierwotnych).
- Żelazne prawo oligarchii** (*iron law of oligarchy*) Termin ukuty przez Roberta Michelsa, ucznia Maxa Webera. Zgodnie z żelaznym prawem oligarchii w wielkich organizacjach władza skupia się w rękach małej grupy jednostek, co stanowi przeszkodę w funkcjonowaniu demokracji.
- Żywiciel rodziny** (*male breadwinner*) Do niedawna w wielu krajach uprzemysłowionych tradycyjna rola mężczyzny pracującego poza domem i utrzymującego rodzinę. Model mężczyzny-żywiciela rodziny stracił na znaczeniu wskutek zmian w obrębie rodziny i systematycznego wzrostu liczby kobiet na rynku pracy.